

Rätt bok eller rätt bibliotek?

En förstudie av den nationella fjärrlåneverksamheten,
utifrån slutanvändarens perspektiv.

Annette Johansson, AnnJo Konsulteri

November 2008

Innehållsförteckning

1. Introduktion.....	s. 3
2. Bakgrund.....	s. 5
3. Definition och rekommendationer.....	s. 6
4. Uppdrag, ansvar och utförandestruktur.....	s. 10
5. Behov och volymer.....	s. 15
6. Finansiering och kostnader.....	s. 21
7. Teknisk infrastruktur.....	s. 24
8. Transporter.....	s. 26
9. Statistik.....	s. 27
10. Internationella utblickar.....	s. 29
11. Sammanfattning.....	s. 34
12. Källförteckning.....	s. 35

1. Introduktion

Inledning

Den nationella fjärrlåneverksamheten behöver utredas och ett första steg i den riktningen är denna förstudie, gemensamt initierad av Kulturrådet och Kungl. biblioteket. Behoven av en förstudie är flera. Dagens fjärrlåneverksamhet är komplex, med många olika delprocesser och med många medverkande aktörer. När någon del utsätts för en förändring får det effekter på helheten. Dessutom exponeras och tillgängliggörs information och medier i hög grad direkt för slutanvändaren, både via bibliotekens webbsidor och genom kommersiella och icke-kommersiella aktörer på nätet. Informationstekniken möjliggör snabb och effektiv hantering av stora mängder information på ett användarvänligt sätt. Den stimulerar också enskilda individer till att ta egna initiativ i sin informationssökning. Det är en utveckling som påverkar strukturen för den nuvarande fjärrlåneverksamheten, samtidigt som det är en vägvisare för biblioteken hur de kan öka värdet på tjänsterna utifrån slutanvändarens¹ behov.

Staten stimulerar och finansierar bibliotekens nationella informationsutbyte genom stödinsatser på olika nivåer. Mot bakgrund av den utveckling som pågår finns det anledning att se över hur det statliga stödet kan optimeras, utifrån ett slutanvändarperspektiv.

Syfte

Förstudiens syfte är att problematisera de nuvarande principerna för fjärrlån utifrån slutanvändarens perspektiv. Intressanta aspekter är t.ex. var slutanvändaren befinner sig fysiskt och virtuellt, varför hennes informationsbehov resulterar i ett fjärrlån, hur självgående hon är i sin informationssökning, vilka förväntningar hon har på bibliotekens service, mm?

Förstudiens avstamp är 1998 års utredning *Bibliotekens fjärrlån: en kartläggning av fjärrlåneförmedlingen vid folk- och forskningsbibliotek* och en uppgift är att ringa in problemställningar från 1998 som fortfarande är aktuella. En annan är att synliggöra andra frågeställningar utifrån nuläget, vilka kan få en betydelse för utvecklingen av en fjärrlåneverksamhet med fokus på slutanvändaren.

Förstudiens omfattning

Förstudien omfattar bibliotek och biblioteksfunktioner som kan uppfattas som viktiga länkar i det nationella informationsflödet och som i något sammanhang tar emot eller på annat sätt ger stöd för enskilda människors informationssökning: högskolebibliotek, universitetsbibliotek, sjukhusbibliotek, specialbibliotek, folkbibliotek, gymnasiebibliotek, skolbibliotek, länsbibliotek, låncentraler och Kungl. biblioteket.

Förstudien utgår från att biblioteksanvändare använder olika bibliotek, eftersom hon styrs av ett informationsbehov, inte av ett biblioteksbehov. Det förutsätter ett kontinuerligt och dynamiskt samspel mellan olika bibliotek. Studien utgår också från att enskilda användare i stor utsträckning vill kunna agera självständigt i sin informationssökningsprocess.

Förstudien har inte omfattat någon fördjupad kartläggning av fjärrlåneströmmarna. Tidigare undersökningar visar att flödet varierar över tid och mellan bibliotek och att detta tar sig olika uttryck. Med statistik från det senaste decenniet är det möjligt att belägga volymer och vissa flöden. Det är tillräckligt för förstudiens syfte.

¹ I detta arbete definieras slutanvändaren som en enskild individ med ett unikt informationsbehov.

Problematiseringen av slutanvändarnas behov har som utgångspunkt generella erfarenheter av användarbehov idag samt specifika behov, så som de kortfattat beskrivits av ett 30-tal tillfrågade fjärrlåneansvariga från olika bibliotekstyper över hela landet.

Förstudien tillämpar samma definition av forskningsbibliotek som i den nationella statistiken för forskningsbibliotek, d.v.s. bibliotek som är helt eller delvis finansierade med statliga medel och som är tillgängliga för allmänheten.² Definitionen inkluderar universitetsbibliotek, högskolebibliotek, myndighetsbibliotek och specialbibliotek.

Genomförande

Förstudien har genomförts av en fristående konsult, Annette Johansson, AnnJo Konsulteri. Arbetet har utförts under perioden 22 september – 14 november, 2008. Styrgruppen har utgjorts av Gunilla Herdenberg, Kungl. bibliotekets avdelning för nationell samverkan, och Mats Hansson, Kulturrådet. Styrgruppen har träffats tre gånger under perioden.

En referensgrupp har knutits till förstudien med representanter från specialbibliotek, länsbibliotek, lånecentral och forskningsbibliotek. I gruppen har även funnits representanter från Kungl. bibliotekets avdelning för nationell samverkan, inkl. Libris. Gruppen har kommunicerat via e-post och telefon. Dessutom har synpunkter samtals in från företrädare för sjukhusbibliotek, skolbibliotek och folkbibliotek.

Förstudien innehåller även internationella utblickar, eftersom det varit viktigt att få nya perspektiv på den svenska fjärrlåneverksamheten. I det sammanhanget har dialoger förts med fjärrlåneaktörer i Finland, Danmark, Norge och Storbritannien.

Disposition

Förstudien består av ett antal fokusområden. Varje område har problematiserats med utgångspunkt i nuläget och med förslag till frågeställningar för en kommande utredning. Vissa frågeställningar återkommer under olika områden. Upprepningarna ger en signal om fjärrlåneverksamhetens komplexitet. Förstudien avslutas med en sammanfattning av övergripande frågeställningar.

De förslag som förstudien resulterat i har ingen inbördes rangordning eller viktning, utan varje enskild frågeställning ska ses som värdefull att utveckla i en utredning av den nationella fjärrlåneverksamheten.

² Forskningsbiblioteken 2007, sid. 7

2. Bakgrund

Bibliotekens fjärrlån: en kartläggning av fjärrlåneförmedlingen vid folk- och forskningsbiblioteken (1998)

1998 genomfördes den senaste utredningen av de nationella fjärrlånen. Utredningens uppdrag var att kartlägga tillståndet och tendenserna i verksamheten samt ge förslag till förändringar i arbetssätt och regelverk. De faktorer som drev fram 1998 års utredning var:

- Bibliotekslagens tillkomst och dess principer för fjärrlåneverksamhetens struktur.
- LIBRIS Webbsök, där målet var att utveckla en nationell och allmän biblioteksresurs där även folkbibliotekens bestånd skulle ingå.
- Den nationella subventioneringen för utbyggnad av kommunbibliotekens infrastruktur via SUNET.
- Beslutet om ekonomisk kompensation till forskningsbibliotek för fjärrutlån av originaldokument.
- Det ökade antalet studenter och fler nya högskolor med ännu outvecklade bibliotek.

Utredningen konstaterade att antalet fjärrlån ökade till följd av att antalet studenter ökade, att biblioteken generellt fått sämre ekonomi, att vissa medier omfattades av prishöjningar och att medieanslaget skulle täcka medier av olika format. Dessutom bidrog teknikutvecklingen till att slutanvändaren själv kunde söka och finna den information hon behövde. Andra faktorer som påverkade var det livslånga lärandet och den problembaserade inläringen, digitaliserade publicerings- och distributionsformer, kommersiella informationsaktörers service till bibliotek och till slutanvändare samt nya regionala samarbetskonstellationer.

Områden som utredningen inte hade i uppdrag att undersöka var finansieringen av fjärrlån, leveranstider eller fjärrlån utifrån ett internationellt perspektiv.

Utredarna genomförde omfattande kartläggningar av låneströmmarna och konstaterade att dessa varierade över tid mellan olika bibliotekstyper samt i volym och innehåll. Man försökte även uppskatta vad det var som fjärrlånedes, om det var monografier eller kopior, vilka ämnesområden som var särskilt efterfrågat samt materialets ålder.

Utredningen resulterade i ett antal förslag:

- Utvärdera länsbibliotekens förmåga att effektuera fjärrlåneansökningar, eftersom vissa länsbibliotek uppfattades brista i sitt regionala medieansvar.
- För över lånecentralernas fjärrlåneförmedling av böcker till länsbiblioteken.
- Koncentrera lånecentralernas verksamhet till ett bibliotek, förslagsvis till ett större kommunbibliotek inom regionen.
- Utveckla spetsfunktioner på lånecentralerna för utlandslån, förmedling av artiklar, IT och avancerade sökningar.
- Undersök kvalitetsaspekterna för effektivering av fjärrlån på forskningsbiblioteken, för att skapa en jämnare servicenivå.
- Slumpmässig presentation i Libris, för att lyfta fram mindre forskningsbibliotek.
- Arbeta fram en ny policy i form av ett konsensusdokument för grundläggande principer för fjärrlånet, där policyn utgår från låntagarperspektivet.

Förslagen berörde främst de kommunala bibliotekens fjärrlåneverksamhet, med fokus på länsbibliotek och lånecentraler, medan forskningsbibliotekens fjärrlåneverksamheten inte upplevdes ha samma behov av förbättringar.

1998 års utredning genomfördes vid en brytningstid där teknikutvecklingen inte slagit igenom på folkbiblioteken och en tredjedel av fjärrlånebeställningarna skickades per post. Samtidigt fanns det folkbibliotek som frångick den traditionella fjärrlånekedjan och riktade sina beställningar direkt till andra länsbibliotek, istället för till sitt eget. Detta uppfattades som brist på kompetens och utredningen diskuterades t.o.m. behovet av ett särskilt körkort för fjärrlånearbete. Idag kan de förändrade rutinerna även tolkas som inledningen till ett generationsskifte av både teknik och medarbetare.

Aktuellt eller inaktuellt utifrån 1998 års utredning

Vissa av 1998 års frågeställningar är fortfarande aktuella, andra är mer eller mindre passé. Elektronisk dokumentleverans är en given del av fjärrlåneverksamheten och den hierarkiska strukturen för folkbibliotekens fjärrlån är mer eller mindre avvecklad, till förmån för fria lånevägar. Idag registrerar de flesta biblioteken sina fjärrlåneansökningar i Libris. Däremot utvecklades inte Libris Webbsök till en allmän katalog för samtliga bibliotek, utan resultatet blev istället Bibliotek.se.

Frågeställningar som i olika grad fortfarande har aktualitet är:

- Fortfarande saknas en nationell bibliotekskatalog för samtliga bibliotek.
- Gränsen mellan fjärrlån och direktlån till slutanvändare är otydlig i statistiken och det finns ingen övergripande statistik för fjärrlåneverksamhet där samspelet mellan olika bibliotek och mellan bibliotek och slutanvändare kan utläsas.
- Avtalsfrågor som rör elektronisk dokumentleverans inom olika ämnesområden begränsar möjligheten att erbjuda elektroniskt material inom fjärrlåneverksamheten.
- De fysiska transporterna behöver rationaliseras utifrån ekonomiska och miljömässiga aspekter.
- Utförandestrukturen är under förändring, bl.a. till följd av regionala samarbeten mellan olika typer av bibliotek. Det påverkar också förhållandet länsbibliotek – lånecentraler.
- Det finns fortfarande behov av att utveckla och införa fler tjänster för slutanvändaren.
- Antalet studenter fortsätter att öka, liksom deras användning av olika bibliotek, samtidigt som elektroniska alternativ för tillgång till kurslitteratur växer fram.
- Den gemensamma policyn för fjärrlåneverksamheten tolkas olika och det finns lokala begränsningar som gör skillnad mellan olika användares informationsbehov. Det påverkar enskilda användares rätt att få tillgång till fjärrlånetjänster, vilket är en stor brist utifrån ett slutanvändarperspektiv. Det finns ingen samordning eller uppföljning av effekterna av lokala tillämpningar.

En ny ordning? Bibliotekens fjärrlån (1999)

Sven Nilsson gjorde 1999 en uppföljande analys av 1998 års fjärrlåneutredning. Nilsson beskriver biblioteks- och utbildningsväsendets påverkan av faktorer som ökad tillgång till elektroniskt material, en förändrad regional struktur samt den komplexa infrastrukturen för utbildning och lärande. Såväl större som mindre biblioteksaktörer inom fjärrlånesamarbetet berörs och allt ramar in av den enskilde användaren som ser mindre till bibliotekens interna gränsdragningar och mer till sitt unika informationsbehov.

Avgiftsfrihet: rapport från en utredning om avgiftsbeläggning av forskningsbibliotekens tjänster (1989)

Kungl. bibliotekets BIBSAM-avdelning lät 1989 tillsätta en utredning om avgiftsbeläggning av informationstjänster på forskningsbiblioteken. Syftet var att ge förslag till avgifter som forskningsbibliotek skulle kunna rikta till externa användare. För de interna användarnas, d.v.s. andra bibliotek, tillämpades vid denna tidpunkt ett frikretssystem, där bibliotek inom en viss krets kommit överens om att inte debitera varandra för fjärrlånekopior. Systemet började halta då vissa bibliotek valde att ta ut avgifter för alla, vilket medförde att andra, icke-debiterande bibliotek, fick en högre belastning.³ Frågan blev akut och en snabbutredning tillsattes, där förslaget var att frikretssystemet upphörde och att fjärrlån i form av kopior avgiftsbelagdes, medan övriga fjärrlån skulle vara gratis.⁴

Utredningen om avgiftsfrihet presenterade fyra olika förslag till avgiftsprinciper. Utredaren förordade ett förslag där fjärrlån i form av böcker och andra fysiska dokument betraktades som en bastjänst och därmed hölls befriade från avgift, medan kopior skulle avgiftsbeläggas, med undantag för kopior som expedierades till andra statliga forskningsbibliotek.⁵

Kvalitetsutveckling och kvalitetsmodeller för högskolans bibliotek – en förstudie (2002)

2002 genomförde Högskoleverket en förstudie av universitets- och högskolebibliotekens kvalitetsarbete. Syftet var att ge förslag till ett stärkt kvalitetsarbete där biblioteken i högre grad integrerades i lärosätenas kvalitetsarbete. I förstudien berörs högskolebibliotekens fjärrlåneverksamhet ytligt, utifrån bibliotekens uppdrag inom ramen för bibliotekslagen. I det sammanhanget noteras att vissa bibliotek begränsar studenternas möjligheter till fjärrlån av kurslitteratur.⁶

KB - ett nav i kunskapssamhället (2003)

Fjärrlåneverksamheten diskuteras kort i utredningen av Kungl. bibliotekets roll och uppdrag. Verksamheten beskrivs som en grundbult i biblioteksarbetet och en viktig förutsättning för såväl forskning som distansstudier. Frågor som bedöms viktiga inför framtiden är lån direkt till slutanvändare, utvecklandet av en gemensam teknisk plattform för biblioteken, förbättrad samverkan och integration av folkbiblioteken i det nationella fjärrlånearbetet samt bättre kompensation för nettolån. De problemområden som nämns är den protektionistiska hållning som vissa bibliotek intar i samarbetet samt upphovsrättsliga frågor som försvårar distributionen av elektroniska dokument.⁷

³ Kungl. biblioteket (1990). Avgiftsfrihet. Rapport från en utredning om avgiftsbeläggning av forskningsbibliotekens tjänster, s. 11.

⁴ Ibid, s. 12

⁵ Ibid, s. 46

⁶ Högskoleverket (2002). Kvalitetsutveckling och kvalitetsmodeller för högskolans bibliotek – en förstudie, s. 20

⁷ SOU 2003:129. KB - ett nav i kunskapssamhället: Kungl. biblioteket - Sveriges nationalbibliotek: verksamhet och visioner: betänkande av KB-utredningen, s. 329-330

3. Definition och rekommendationer

Ett gemensamt syfte för fjärrlånesamarbetet är att alla medborgare ska ha samma tillgång till information. Därför ska biblioteken ha möjlighet att låna material av varandra. Sedan 2005 finns det en allmän policy för fjärrlåneverksamheten,⁸ formulerad av Kungl. biblioteket i samarbete med Kulturrådet. I rekommendationerna definieras ett fjärrlån som

Ett lån mellan två bibliotek som inte har samma huvudman. Som fjärrlån räknas det också när ett bibliotek lånar ut sitt material till andra mottagare än bibliotek, exempelvis företag, institutioner och privatpersoner. Lån som förmedlas ”över disk” räknas inte som fjärrlån. Inte heller lån där den slutliga mottagaren av dokumentet hör till den egna organisationen.

Definitionen är utformad utifrån ett biblioteksperspektiv och betoningen ligger på vilka lån som ska räknas som fjärrlån och vilka som inte ska göra det. Den omfattar inte på något sätt slutanvändarens behov av fjärrlån. Även ur ett biblioteksperspektiv kan det finnas behov av att omdefiniera begreppet fjärrlån. Till exempel inom ramen för samarbeten mellan bibliotek med olika huvudmän. Inom nätverket Bibliotek Värmland,⁹ där bibliotek med huvudmän på nationell, regional och lokal nivå samverkar, kallas lånen mellan olika bibliotek för länslån.

De nuvarande rekommendationerna anger vissa principer för hur en fjärrlåneförfrågan ska hanteras:

- Varje gång en förfrågan om fjärrlån gäller material som går att köpa, bör biblioteket se det som ett inköpsförslag.
- En beställning av fjärrlån ska behandlas så fort som möjligt.
- Det bibliotek som lånar ut avgör vilket material som ska få lånas ut. Undantag kan göras för till exempel referenslitteratur och tidskrifter.
- Det bibliotek som lånar in har ansvar för det lånade materialet, och är skyldigt att ersätta material som skadas eller kommer bort.
- Offentliga bibliotek ska föra statistik över in- och utgående fjärrlån.

Den övergripande policyn för fjärrlånesamarbetet är att alla användare ska ha samma rätt till den information hon behöver, men lokala tolkningar av rekommendationerna begränsar i praktiken denna rätt. Det kan t.ex. röra sig om vilka medier som ska vara tillåtna att fjärrlåna, både vad gäller format och innehåll, men också vem som har rätt att låna vad. Nuvarande rekommendationer anger inte vilka användare som har rätt att fjärrlåna vilket material. Det betyder att enskilda slutanvändarnas behov behandlas olika av olika bibliotek.

Begreppet fria fjärrlån¹⁰ beskriver lån som hanteras direkt mellan ett in- och ett utlånande bibliotek, en princip som alltid tillämpats mellan forskningsbibliotek. Ett annat system är den s.k. fjärrlånekedjan, en remisskedja där folkbibliotek riktar beställningar till sitt länsbibliotek som i sin tur riktar den till en lånecentral. Varje instans har en möjlighet att överväga inköp istället för fjärrlån. Fjärrlånekedjan är mer eller mindre avvecklad idag och folkbiblioteken riktar sina beställningar utifrån principen om fria lånevägar.

⁸ <http://www.kb.se/bibliotek/fjarllan/rekommendationer>

⁹ <http://www.bibliotekvarmland.se/content?page=23>

¹⁰ <http://www.kb.se/bibliotek/fjarllan/rekommendationer>

Förslag till frågeställningar utifrån definitioner och rekommendationer

- *Utred definitionen av fjärrlånebegreppet utifrån slutanvändarens perspektiv.* En samtida definition bör utgå från slutanvändarens behov, inte bibliotekens. Den bör hantera den enskilde användarens rätt att fjärlåna utifrån en jämställdhetsprincip, där rätten att låna är lika, oavsett vilket offentligt finansierat bibliotek hon vänder sig till och oavsett vilket informationsbehov hon har.
- *Formulera ett mål för den nationella fjärrlåneverksamheten.* Vad är det biblioteken vill åstadkomma med fjärrlåneverksamheten? Att fjärrlånen ska öka? Att användarna snabbare ska få tillgång till det de söker? Att fler ska få tillgång till mer material?
- *Utred behovet av nya gemensamma riktlinjer för fjärrlåneverksamheten, men också möjligheten att inrätta ett nationellt forum för fjärrlånefrågor, där alla bibliotekstyper är representerade.* Nationella riktlinjer är nödvändiga, men inte tillräckliga, för en verksamhet som ständigt utsätts för förändringar. Det behöver även finnas verkställande forum för löpande diskussioner om nuläge och beslut om strategiska förändringar.
- *Utred förhållandet mellan nationella riktlinjer och lokal tillämpning.* Överensstämmer lokala anpassningar med den nationella visionen för fjärrlåneverksamheten? Finns inskränkningar av lånerätten? Finns andra anpassningar? Hur påverkar de lokala tolkningarna av riktlinjer och lånerätt bibliotekens samarbete?

4. Uppdrag, ansvar och utförandestruktur

Uppdrag

Uppdraget för den nationella fjärrlåneverksamheten och strukturen för bibliotekens samarbete är angivet i följande paragrafer i bibliotekslagen (1996:1596):

4 §

Ett länsbibliotek bör finnas i varje län. Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter. För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

6 §

Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 a §

Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka.

10 §

Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbibliotek och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

Vidare står i högskoleförordningen (1993:100) kapitel 3, 10 § att:

Ett högskolebibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till andra högskolebiblioteks förfogande.

Enligt 2008 års budgetproposition ska bibliotekslagen utvärderas under nuvarande mandatperiod. Vissa områden anges som särskilt viktiga att förstärka, däribland insatser som bidrar till nya vägar för medborgarnas informations- och medieförsörjning.

Den statliga kulturutredningens uppdrag är att se över de nationella målen för kulturpolitiken och tydliggöra statens långsiktiga uppgifter och åtaganden inom området. I uppdraget ingår att undersöka möjligheter till utveckling och förnyelse av det kulturpolitiska samspelet mellan olika samhällsnivåer samt att utreda förutsättningar för ett bredare ansvar för kulturverksamheter hos offentliga och enskilda aktörer. Förvaltningsorganisationen ska ses över, liksom det statliga institutionsväsendet och de statliga stödordningarna. Utredningens förslag överlämnas till Kulturdepartementet den 12 februari, 2009.

Biblioteksfrågorna har diskuterats inom kulturutredningens samrådsgrupp för den statliga förvaltningsorganisationen och i dialog med företrädare för bibliotek och deras huvudmän runt om i landet. En reflektion utifrån dessa samtal är att medborgarnas användning av bibliotek påverkat förhållandet mellan olika bibliotekstyper. Gränsdragningen mellan statligt finansierade bibliotek och folkbibliotek upplevs som mindre skarp. Samtidigt finns ett förstärkt samband mellan kultur, bibliotek och lärande. Förändrade beteenden och behov

kräver att biblioteken inom olika samhällsskikt och sfärer i allt högre grad agerar utifrån samverkande insatser och strategier och med medborgarperspektivet tydligt närvarande.¹¹

Ansvar

Ansvar för fjärrlåneverksamheten är fördelat mellan olika aktörer, där Kungl. biblioteket äger Libris och ansvarar för den ekonomiska ersättningen till forskningsbiblioteken medan Kulturrådet finansierar lånecentralerna och bidrar med stöd till länsbibliotekens insatser för den kompletterande medieförsörjningen.

Biblioteken har formulerat gemensamma rekommendationer för fjärrlånearbetet, där ansvaret till stor del är beskrivet utifrån hur det ska hanteras i praktiken. Enligt bibliotekslagen är folk- och skolbibliotek inte skyldiga att medverka som utlånande part i fjärrlånearbetet. Samtidigt finns en paragraf som särskilt anger att biblioteken ska samverka.

En stor del av det praktiska ansvaret för fjärrlåneverksamheten hanteras genom olika former av samverkan. På nationell nivå finns det övergripande *Sverigebiblioteket*¹², ett nationellt bibliotekssamråd med företrädare för olika aktörer inom det svenska biblioteksväsendet. *Sverigebiblioteket* ska vara ett dialogcentrum för samarbete och utveckling och värskapet delas mellan Kulturrådet och Kungl. biblioteket. Målsättningen är att allmänheten enklare ska få tillgång till nationella biblioteksresurser. I *Sverigebiblioteket* ingår företrädare för Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning (NSHU), Kungl. Biblioteket, Kulturrådet, Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB), utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap, högskolebiblioteken, folkbiblioteken, specialbiblioteken, sjukhusbibliotek, Svensk Biblioteksörening, Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF), Föreningen Sveriges länsbibliotekarier (SLB) samt Svensk förening för informationsspecialister, (SFIS).

Andra exempel på bibliotekssamarbeten av mer operativ karaktär är

- *Bibliotek24 och Bibliotek24personal*, ett projekt där fem länsbibliotek i norr och sju i söder medverkar. Syftet är dels att utveckla en nationell publik söktjänst som möjliggör samsökning i ett kvalitetsurval av fria tjänster och betaltjänster, dels att göra en förstudie av en nationell folkbibliotekswebb.
- *Katalogsök MellanSverige*, ett samarbete mellan lånecentralen och länsbiblioteken i Mellansverige som syftar till att vara ett hjälpmedel i bibliotekens fjärrlånearbete.
- *Samsök*, erbjuder en samlad tillgång till elektroniska resurser vid de svenska forskningsbiblioteken. 41 samverkansbibliotek deltar. Den främsta målgruppen är studerande, forskare och anställda inom universitet/högskolor/specialbibliotek.
- *Samsök i Östergötland och Bibliotek Värmland*, två exempel på regional samverkan mellan bibliotek med olika huvudmän. Samsökningsfunktioner ger en infrastruktur för länsinvånarnas informationsförsörjning. I Värmland finns det även ett gemensam lånekort.

Många bibliotek vill påverka användarnas och sin egen utveckling genom att medverka i ett eller flera nationella bibliotekssamarbeten. Det är viktigt att det finns forum för samverkan, men det är också angeläget att det finns tydliga beslutsvägar inom dessa forum, för att nå fram till målen. Det kan också finnas behov av att koordinera projekt som har samma mål, t.ex. att utveckla webbplattformar för olika användare.

¹¹ Birgitta Johansen, Kulturutredningen, 081014

¹² <http://www.kb.se/bibliotek/referensgrupper/sverigebiblioteket> och http://www.kulturradet.se/templates/KR_Page.aspx?id=3532&epslanguage=SV

Utförandestruktur

Bibliotekens ansvar och roller är delvis olika utformade beroende på uppdrag och huvudmän. Forskningsbiblioteken samverkar inom ramen för samverkansbiblioteken, som idag utgörs av 30 högskole- och universitetsbibliotek samt 40 specialbibliotek. Ett samverkansbibliotek definieras utifrån tre kriterier: biblioteket ska vara öppet och tillgängligt för allmänheten, det ska ställa sina samlingar till förfogande för det nationella fjärrlånearbetet och bibliotekets huvudman ska ha en regelbunden finansiering från regeringen med minst 10 % av intäkterna.¹³ Samverkansbiblioteken ingår i den nationella statistiken och kan ta del av Kungl. bibliotekets centrala licensupphandlingar samt har rätt till kompensation för fjärrlån enligt nettolånsprincipen (utlån minus inlån = nettolån).

Det finns fyra statligt finansierade informationsresurser för landets folkbibliotek. Det är informations- och lånecentralerna (ILS) i Malmö, Stockholm och Umeå samt Internationella bibliotekets lånecentral och Depåbiblioteket i Umeå. Informations- och lånecentralerna ansvarar för att tillhandahålla mindre frekvent efterfrågat material för folkbibliotekens användare, d.v.s. för den breda allmänheten, men de effektuerar även beställningar till forskningsbibliotekens användare.

På regional nivå finns läns- och regionbiblioteken med ansvar för kommunbibliotekens kompletterande medieförsörjning. Kommunbibliotek utgörs av folkbibliotek och skolbibliotek. Det operativa fjärrlånearbetet bedrivs antingen i länsbibliotekens egen regi eller också av ett större kommunbibliotek på uppdrag av länsbiblioteket. Det pågår en omställning av länsbibliotekens nuvarande uppdrag, från det kompletterande mediearbetet, till att i högre grad stimulera folkbibliotekens strategiska utvecklingsarbete. Med det statliga stödet som instrument vill Kulturrådet fokusera på tre insatsområden: nätverk (i synnerhet mellan folk- och forskningsbibliotek och mellan folkbibliotek och utbildning), lässtimulerande insatser (gärna i samarbete med skolan) samt att öka möjligheterna till spontana utvecklingsinsatser.¹⁴

Sjukhusbibliotekens medverkan i fjärrlåneverksamheten är av mindre omfattning. Dels finns det tillgång till informationsresurser internt, dels exponeras inte sjukhusbibliotekens bestånd i Libris eller i andra publika webbkataloger. Sjukhusbibliotekens verksamhet riktar sig till sjukvårdspersonal, patienter och anhöriga, men också till forskare och studenter inom medicinområdet. Sjukhusbiblioteken har ingen gemensam katalog och idag finns heller inga planer på att utveckla gemensamma samsökningsfunktioner. Ett undantag är det regionala samarbetet mellan sjukhusbiblioteken i Stockholms län, där bibliotek med olika huvudmän samverkar kring en gemensam katalog.¹⁵

I ansvarskommitténs förslag till regionalisering av samhällsorganisationen ersätts dagens landsting av större och färre regioner med ansvar för sjukvård och regional utveckling. Kommittén föreslår sex till nio regioner med ca 1,5 till 2 miljoner invånare per region och med minst ett universitetssjukhus och ett universitet eller högskola med betydande forskningsresurser inom varje region.

Förslaget styr sedan en tid tillbaka bibliotekens geografiskt utformade samarbeten, där man utgår från befintliga regioner och län, eller utifrån föreställningen om hur de framtida regionerna kommer att utformas. Förslaget påverkar också samarbetet mellan bibliotek och utbildningsinstitutioner på olika samhällsnivåer, men inom samma region. Det är angeläget att

¹³ <http://www.kb.se/bibliotek/samverkansbibliotek>

¹⁴ Mats Hansson, Kulturrådet, 081022.

¹⁵ Monica Moberg, Södersjukhusets bibliotek, 081110

finna former för en harmonierad samverkan utifrån en framtida strukturförändring, men också för att anpassa verksamheterna till den ökade rörlighet som redan finns bland medborgarna. Nya förutsättningar för arbete och studier på distans genererar behov av platsberoende tjänster och service.

Regionaliseringen får ett stort inflytande på biblioteksverksamheterna framöver och väcker frågor som rör ansvar, roller och praktiskt utförande av fjärrlånetjänsterna. Därför är det viktigt att undersöka vilka konsekvenser strukturomvandlingen får för användare av olika typer av bibliotek, såväl statligt som regionalt och lokalt finansierade bibliotek, liksom för specialbibliotek och myndighetsbibliotek med en mindre tydlig regional förankring.

Förslag till frågeställningar utifrån uppdrag, ansvar och utförandestruktur

- *Utredningen behöver uppmärksamma den kommande utvärderingen av bibliotekslagen. Vilka konsekvenser får en reviderad bibliotekslag för fjärrlånesamarbetet? Hur gagnar en omarbetad lag medborgarnas tillgång till bibliotekens informationsresurser? Vilka roller och ansvar tilldelas olika bibliotek?*
- *Utredningen bör ha ett nära förhållningssätt till Kulturutredningens förslag. Hur påverkar förslaget det framtida ansvaret för biblioteksverksamheterna och hur ska det tolkas i förhållande till fjärrlåneverksamheten? Vilka konsekvenser får en medborgarstyrd biblioteksverksamhet för enskilda bibliotek? Vilka konsekvenser får det för det gemensamma ansvaret?*
- *Utredningen bör ha ett progressivt förhållningssätt till Ansvarskommitténs förslag till samhällsorganisation. Vilka följder får regionaliseringen av samhällsresurserna för biblioteksverksamheter på olika samhällsnivåer? Vilka konsekvenser får det för roller och funktioner i fjärrlånearbetet? På vilket sätt gagnar en regional samverkan slutanvändarens biblioteksbehov? Och på vilket sätt gör det inte det?*
- *Utred ansvaret för fjärrlåneverksamheten utifrån slutanvändarens perspektiv. Många bibliotek är delaktiga i det nationella fjärrlånesamarbetet, men vem äger de avgörande besluten? Vem driver utvecklingen och utifrån vilket uppdrag och vilka mål? Var fattas vilka beslut? Hur bör ansvar och roller fördelas på nationell, regional och lokal nivå? Vad händer med ansvar och utförarstruktur när slutanvändare och enskilda bibliotek tillämpar fria lånevägar?*
- *Utred det gemensamma ansvaret för medborgarnas informationsförsörjning, utifrån en verklighet där slutanvändaren agerar självständigt. Hur ska biblioteken förhålla sig till sina uppdrag när slutanvändaren själv väljer väg för sin informationsförsörjning? Vem ansvarar för den enskildes fjärrlånebehov, när avsändaren är en individ och inte ett inlånande bibliotek? Vem ska användaren kommunicera med, vem vägleder den enskilde i hennes informationssökning?*
- *Utred det enskilda bibliotekets ansvar och möjlighet att delta i fjärrlånesamarbetet på likvärdiga premisser, men också utifrån dess ansvar för slutanvändarnas enskilda informationsförsörjning. Ska alla bibliotek ha samma ansvar i det nationella fjärrlånearbetet? Finns lämpliga avgränsningar för enskilda bibliotek? Hur skapas*

balans mellan rätten att låna in och ansvaret att låna ut? Hur ska slutanvändarens rätt att fjärlåna hanteras utifrån det enskilda bibliotekets förutsättningar? Vad händer med principen att betrakta fjärlån som inköpsförslag, när användaren inte lånar via sitt lokala bibliotek? Hur får biblioteket kunskap om användarens behov, om det inte får tillgång till frågan?

- *Utred konsekvenserna för den regionala medieförsörjningen utifrån länsbibliotekens omarbetade uppdrag och med fokus på slutanvändaren. Vad sker när länsbibliotekets medieförsörjande uppdrag tonas ner, till förmån för strategiska utvecklingsinsatser? Vilka konsekvenser får det för slutanvändarens informationsförsörjning? Hur påverkas fjärlåneverksamheten?*
- *Utred förhållandet mellan lånecentraler och länsbibliotek i en framtida, regionaliserad bibliotekssamverkan och utifrån slutanvändarens perspektiv. Hur ska rollfördelningen utformas? Hur många förmedlande aktörer finns det behov av? Och hur ska det förmedlande uppdraget formuleras, vilken avsikt har det?*
- *Utred universitets- och högskolebibliotekens roller i en regionaliserad samhällsorganisation. Hur ska roller och ansvar fördelas utifrån slutanvändarens perspektiv? Vem ansvarar för vilka studenter? I vilka frågor finns ett gemensamt ansvar?*
- *Utred myndighetsbibliotekens och specialbibliotekens roller i en regionaliserad samhällsorganisation. Var i strukturen hamnar dessa bibliotek i en regionaliserad samverkan och hur främjas slutanvändarperspektivet? Vilka förändringar kan en regionalisering medföra?*
- *Utred sjukhusbibliotekens roll i den framtida fjärlåneverksamheten. Vilka behov har slutanvändarna av att få tillgång till sjukhusbibliotekens informationsresurser? Hur kan det behovet tillgodoses i det framtida fjärlånesamarbetet?*

5. Behov och volymer

Behov

Förstudiens problematisering av nuvarande fjärrlåneverksamhet bygger på bibliotekens erfarenheter av användarnas fjärrlånebehov, men också på antaganden om behov, utifrån hur individens informationssökningsbeteende i allmänhet ser ut. Där finns aspekter som att det ska vara lätt att hitta det man söker och det ska gå snabbt att få tillgång till det man behöver.

Bibliotekens olika grunduppdrag formar möjligheterna att erbjuda användarna det de behöver och önskar. Samtidigt finns gemensamma spår i uppdragen, i synnerhet för folkbibliotek och forskningsbibliotek. Folkbiblioteken ska erbjuda medborgarna informationsresurser utifrån de mångfacetterade behov som ryms inom en kommun. På senare år har stödet till invånarnas olika lärandeprocesser tydligare betonats. Forskningsbiblioteken omfattas å sin sida av den tredje uppgiften, d.v.s. uppdraget att externt informera om sin verksamhet och sprida och förmedla resultat och material utanför det egna lärosätets gränser.

De grupper som har behov av fjärrlån på forskningsbiblioteken är lärare, forskare, doktorander och studenter, främst inom det egna lärosätet, men det förekommer också fjärrlåneverksamhet riktad till dessa grupper vid andra lärosäten. Allmänhetens nyttjande av fjärrlån är liten, vilket antagligen beror på att forskningsbiblioteken hänvisar deras behov till det lokala folkbiblioteket. På folkbiblioteken är det studenter på olika utbildningsnivåer och "den intresserade" allmänheten som nyttjar möjligheten till fjärrlån. Skolbibliotekens användare har mindre behov av fjärrlån, men det förekommer, t.ex. i samband med fortbildning bland lärare eller vid behov av tidskriftsartiklar till gymnasieelever.

Det är inte ovanligt med restriktioner kring fjärrlån på forskningsbibliotek, även om det finns undantag. Som ovan nämnts hänvisas ofta allmänheten till det lokala folkbiblioteket, men även studenter som inte tillhör bibliotekets lärosäte hänvisas till annat bibliotek. Även för det egna lärosätets studenter finns begränsningar av fjärrlån av kurslitteratur. Restriktionerna motiveras med hänvisning till bibliotekets uppdrag, vilket är att tillhandahålla material för det egna lärosätets anställda och studenter, och/eller att fjärrlånet ska ha anknytning till forskning. En anledning till restriktionerna är bibliotekens begränsade resurser.

Folkbibliotekens uppdrag att tillhandahålla informationsresurser utifrån kommuninvånarnas olika behov är svårare att avgränsa, men även här finns inskränkningar i rätten att fjärrlåna. Det kan vara undantag för olika medietyper, men också förbehåll med hänvisning till kvalitetsskäl. I praktiken kan det betyda att ett bibliotek som av kvalitetsskäl inte köpt in en titel, inte heller fjärrlånar in den, trots att den finns tillgänglig på annat bibliotek (som uppenbarligen gjort en annan bedömning av ett informationsbehov). Det förekommer också lokala överenskommelser mellan lokala folk- och högskolebibliotek om att hänvisa olika grupper till "rätt" bibliotek.

Det finns viss efterfrågan på service i form av hemsändning av böcker och det finns bibliotek som också tillmötesgår dessa förfrågningar, medan andra inte gör det. Distansstudenter är en grupp som i relativt hög utsträckning får böcker levererade hem till sig. Bland övriga grupper är tjänsten mindre eftersökt och det har hittills inte funnits behov av att utveckla särskilda rutiner för den. Standardsvaret användarna får är att lånet ska hanteras via den enskildes hembibliotek.

Andra tjänster utifrån ett slutanvändarperspektiv är en ökad möjlighet till självbetjäning vid fjärrlån, d.v.s. att själv rikta beställningar och välja leveranssätt och hämtställe för det beställda materialet. Det krävs en rad förändringar för att erbjuda slutanvändaren en mer självständig informationsförsörjningsprocess. Sökandet efter information behöver bli enklare och tydligare genom att erbjuda färre sökplattformar. Rutiner och policys för vem som ska få låna vad från vilket bibliotek behöver ses över, liksom transportalternativ, framför allt returnering av böcker samt kostnaderna för detta. Området innehåller en rad biblioteksinterna frågor, men utifrån den enskildes perspektiv kan en utveckling i denna riktning betyda ökade kvaliteter i bibliotekens tjänster och en snabbare tillgång till information.

Studenternas behov

De senaste tio åren har antalet studenter och utbildningsformer ökat, inte minst genom fler möjligheter till studier på distans. Universitets- och högskolebibliotek ska tillhandahålla kurslitteratur för utbildningarna inom det egna lärosätet, vilket man också är angelägen om att göra. Flertalet bibliotek tillåter dock inte fjärrlån av kurslitteratur, utan hänvisar studenterna till det lokala beståndet. Det kan röra sig om både referensexemplar och utlåningsexemplar, men det är tveksamt om volymerna är tillräckliga för antalet studenter. Så även om det enskilda biblioteket tillhandahåller kurslitteratur, är fortfarande många studenters informationsbehov inte tillfredsställt. Det är en förklaring till att studerande vänder sig till folkbiblioteken. Där finns ofta en mer tillåtande inställning till fjärrinlån av kurslitteratur och flertalet folkbibliotek köper också in frekvent efterfrågade titlar. Utifrån det perspektivet fördelas det praktiska ansvaret för studenternas informationsbehov mellan folkbibliotek, universitets- och högskolebibliotek.

Det pågår olika aktiviteter för att underlätta studenternas tillgång till kurslitteratur. Inom ramen för Öresundsuniversitetet,¹⁶ ett samarbete mellan 12 universitet och högskolor i Öresundsregionen, finns projektet Bookbridge. Genom att skapa en samkatalog mellan biblioteken ska användarna erbjudas större möjligheter till låntagarinitierade fjärrlån. Inom projektets ramar kommer det t.ex. vara tillåtet att även fjärrlåna kurslitteratur.¹⁷

Även andra aktörer riktar informationstjänster till studenter, t.ex. Student Bay och Studentia, som erbjuder gratis nedladdning av kurslitteratur. Oavsett principiella åsikter om vad som är tillåtet eller inte, är detta två aktörer som erbjuder studenterna en snabb och enkel tillgång till studielitteratur. På sikt kan fler liknande webbplatser utvecklas, där användandet är gratis eller har en kostnad. Överenskommelsen mellan Google och författare och publicister i USA har gjort det möjligt för Google att fortsätta planerna på att tillgängliggöra och sälja inskannade böcker. Även bibliotek omfattas av avtalet och därmed ökar möjligheten att sprida samlingar på digital väg till fler användare.

Den kommersiella nätbokhandeln är också ett alternativ, med konkurrensfaktorer som snabba leveranser och ett brett urval, även om inte priserna alltid är attraktiva för studerande. För allmänheten kan däremot nätbokhandeln vara ett attraktivt alternativ till biblioteket, eftersom många prioriterar möjligheten att snabbt få tillgång till det man behöver.

Elektronisk informationsförsörjning

Den elektroniska publiceringen är en central del av framtidens medieförsörjning. Idag omfattar förmedlingen främst artiklar ur fulltextdatabaser och e-tidskriftssamlingar samt kapitel eller sidor ur e-böcker är det som levereras elektroniskt idag.

¹⁶ <http://www.lu.se/om-lunds-universitet/internationalisering/oeresundsuniversitetet>

¹⁷ Peter Bengtsson, Biblioteket, Högskolan Kristianstad, 081030

Centrala licensupphandlingar

Kungl. biblioteket tecknar centrala licensavtal för samverkansbibliotekens räkning.¹⁸ Ett krav är att leverantören ska medge fjärrlån mellan bibliotek och då även till bibliotek utanför avtalets ram. Enligt nuvarande avtal är det tillåtet att leverera kopior av artiklar till offentligt finansierade bibliotek. Avtalen tillåter även s.k. fjärranvändning (remote access), vilket betyder att innehållet i en databas får användas av enskild, godkänd, användare (authorized users) inom ett skyddat nätverk.¹⁹

Ett problem med elektronisk förmedling är att den ofta upphör vid det inlånande biblioteket, d.v.s. det är tillåtet att förmedla ett elektroniskt dokument elektroniskt till ett bibliotek. Däremot måste det mottagande biblioteket skriva ut en papperskopia av det elektroniska dokumentet, som sedan kan förmedlas till slutanvändaren. Idag är det mycket ovanligt med licensavtal som medger elektronisk leverans av elektroniska dokument direkt till slutanvändaren. En anledning är att avtalen utformas utifrån den engelska standardtermen *interlibrary loan*. En annan är den juridiska aspekten på rätten att sprida upphovsrättsskyddat material till personer utanför en avtalsram.

Begränsningarna i avtalen medför en omfattande manuell hantering av elektroniska dokument. Den manuella hanteringen av papperskopior är tids- och resurskrävande för biblioteken och fördröjer tillgången till informationen för slutanvändaren. Förutom den arbetsinsats som manuell hantering kräver, finns en miljöaspekt på problemet, eftersom antalet pappersutskrifter ökar i takt med att användarnas behov ökar.

Bland forskningsbiblioteken har det funnits ett decentraliserat system för att teckna licensavtal för databaser inom olika ämnesområden, t.ex. biologi, geovetenskap, juridik, kvinno-, mans- och genusforskning, lantbruk, miljövård, medicin, samhällsvetenskap, ekonomi, psykologi, pedagogik, teknik, matematik, fysik och kemi. Ansvar har fördelats mellan nio s.k. ansvarsbibliotek och avtalen har haft samma villkor som de centrala licensavtalen. Avtalen har varit öppna för samverkansbiblioteken. Systemet med ansvarsbibliotek ska avvecklas,²⁰ men under en övergångsperiod kommer dessa bibliotek fortsätta att teckna avtal.

KULDA

Folk- och skolbibliotek får tillgång till centrala licensavtal via KULDA:s konsortiesamköp av nättjänster.²¹ Verksamheten utförs av Regionbibliotek Västra Götaland. De avtal KULDA tecknar är utformade på liknande sätt som Kungl. bibliotekets centrala avtal, d.v.s. att leverantörerna ska medge fjärrlån till bibliotek och enskilda personer utanför avtalet. Även dessa avtal är dock begränsade vad gäller den elektroniska leveransen, vilken upphör vid det inlånande biblioteket. Därefter gäller papperskopior för slutleverans till användaren eller ett annat bibliotek. Just nu förhandlar man om möjligheten till remote access på alla sina avtal.

EiRA

EiRA är ett landstingssamarbete för gemensam upphandling av licensavtal för databaser och elektroniska tidskrifter. Samarbetet inleddes 1999 och fr.o.m. 2005 omfattar det samtliga 21 landsting och regioner. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) sköter upphandlingarna och tecknar avtal. Avtalen kan inbördes skilja sig åt, t.ex. vad gäller möjligheten att förmedla informationen vidare till slutanvändare. En utredning av EiRA:s framtid har nyligen

¹⁸ <http://www.kb.se/bibliotek/centrala-avtal/avtalsvillkor/avtalsprinciper>

¹⁹ Ibid.

²⁰ <http://www.kb.se/bibliotek/ansvarsbibliotek>

²¹ <http://www.kulda.se>

presenterats. Ett förslag var att Sjukvårdsrådgivningen AB blir nytt EiRA-kansli, ett annat att sjukhusbiblioteken utvecklar en gemensam, intern, portal för e-resurser²².

Open Access

Begreppet *Open Access* beskriver en möjlighet att ge enskilda personer fri tillgång till vetenskaplig information på webben, fri i betydelsen gratis och fri från upphovsrättsliga begränsningar.²³ I Sverige finns utvecklingsprogrammet OpenAccess.se, som drivs av Kungl. biblioteket i samverkan med aktörer inom forskning och högskola. Programmet har bl.a. till uppgift att främja användningen av material i öppna arkiv och Open Access-tidskrifter samt att öka volym och innehåll i de öppna arkiven. Programmet löper under perioden 2006-2009.²⁴ Detta är ytterligare ett exempel på tillkomsten av fler digitaliserade informationsresurser, direkt tillgänglig för den enskilda slutanvändaren.

Volymer

Behovet av fjärrlån är styrt av den enskildes unika informationsbehov, men det finns anledning att närmare undersöka vilka behov som resulterar i större fjärrlånevolymer. De fysiska fjärrlånen kräver omfattande manuell hantering och generar högre kostnader i form av tid och transporter. Ett medie under transport är dessutom otillgängligt, vilket inte gagnar slutanvändarens behov. Även elektronisk dokumentleverans kräver manuella insatser, eftersom avtalen inte tillåter elektroniskt leverans direkt till slutanvändaren. För stora volymer fjärrlån med samma innehåll kan det vara finnas anledning att diskutera andra lösningar än enbart en mer intensifierad fjärrlåneverksamhet.

Under 2000-talet har Libris utvecklats till ett biblioteksgemensamt system för registrering av fjärrlån. 2007 registrerade ca 1 300 svenska bibliotek sina fjärrlånebeställningar i LIBRIS:

Bibliotekstyp	Antal biblioteksenheter (sigler)
Nationalbibliotek	1
Bibl. vid universitet och högskolor	197
Folkbibliotek	470
Specialbibliotek	165
Bibliotek vid företag	99
Sjukhusbibliotek	88
Bibl. vid arkiv och museer	36
Skolbibliotek	258

1998 års fjärrlåneutredning observerade en framväxt av låneflöden inom geografiskt avgränsade regioner. Här uppmärksammandes också ett mönster där företrädesvis större universitetsbibliotek stod för en högre andel fjärrutlån, medan mindre högskolebibliotek och folkbibliotek stod för ett större behov av fjärrinlån.

Statistik för 2000-talet visar att mönstret består. De stora universitetsbiblioteken har en högre andel utlån än de mindre universitetens bibliotek, högskolebiblioteken och specialbiblioteken. Samtidigt har forskningsbibliotekens totala fjärrlåneverksamhet minskat, mycket till följd av övergången till elektronisk information, särskilt tillgången till elektroniska tidskrifter. Även högskolebiblioteken har en generell trend av minskade fjärrlån sedan lutet av 1990-talet.²⁵

²² Helena Kettner Rudberg, 081110

²³ <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>

²⁴ <http://www.kb.se/om/projekt/openaccess>

²⁵ Svenska forskningsbibliotek, treårsrapport 2002-2004. Christina Adrial Jönsson, Kungl. biblioteket, s. 26

Forskningsbibliotekens fjärrlånestatistik är sorterad efter format. 2007 års resultat visar att av totalt 358 000 fjärrutlån var ca 224 000 originaldokument, främst böcker.²⁶ Övriga lån bestod av papperskopior eller elektronisk dokumentleverans, med ungefär lika stora andelar var.²⁷

Statistiken över folkbibliotekens fjärrlåneverksamhet visar på en uppåtgående trend mellan 2002 och 2007. En anledning kan vara att studenter i högre grad styrt över sitt behov av kurslitteratur till folkbiblioteken. En annan kan vara att fler folk- och skolbibliotek övergick till att registrera fjärrlån i Libris under denna period. Statistiken anger inte om fjärrlånen var i fysisk eller elektronisk form eller om det förekom fjärrlån till slutanvändare.

Tabellen nedan visar på fjärrlåneflödet utifrån registreringar i Libris:

Beställningar via Libris fjärrlån	2002	2007
Folkbibliotek	140 590 (28 %)	145 764 (46 %)
Bibliotek vid universitet och högskolor	233 715 (47 %)	113 272 (36 %)
Bibliotek vid sjukhus	56 995 (12 %)	23 893 (8 %)
Specialbibliotek	27 922 (6 %)	14 599 (5 %)
Skolbibliotek	5 737 (1 %)	7 593 (2 %)
Företagsbibliotek	24 721 (5 %)	4 305 (1 %)
Nationalbibliotek	2 231 (0,5 %)	2 661 (0,8 %)
Bibliotek vid arkiv och museer	1 105 (0,2 %)	878 (0,2 %)
Totalt	493 639	314 010

Effektuerade beställningar via Libris fjärrlån	2002	2007
Bibliotek vid universitet och högskolor	328 350 (74 %)	221 856 (76 %)
Folkbibliotek	64 950 (15 %)	45 477 (16 %)
Specialbibliotek	23 161 (5 %)	12 240 (4 %)
Bibliotek vid sjukhus	14 726	4 860
Nationalbibliotek	7 075	4 546
Bibliotek vid arkiv och museer	1 996	1 315
Företagsbibliotek	583	216
Skolbibliotek	0	0
Totalt	440 841	290 510

Källa: Presentation av Britt Sagnert, i samband med Svensk biblioteksförnings konferens "Informationen anfaller" mars 2008.

Statistiken i Libris redovisar inte informations- och lånecentralernas eller länsbibliotekens aktiviteter, utan deras beställningar registreras på det bibliotek den avser, t.ex. ett folkbibliotek eller ett högskolebibliotek. Även de förmedlande aktörernas insatser har förändrats under perioden 2002-2007, vilket nedanstående tabell med informations- och lånecentralernas egen fjärrlånestatistik visar:

Beställningar via Libris fjärrlån	2002	2007
ILS Malmö	23 754	14 935
ILS Stockholm / Regionbibliotek Stockholm	48 601	32 268
ILS Umeå	20 059	12 398
Internationella bibliotekets lånecentral	4 552	6 717
Totalt	96 966	63 318

²⁶ Forskningsbiblioteket 2007, s. 12

²⁷ http://www.kb.se/dokument/Bibliotek/statistik/ink_fjarlran_tab3.xls

Effektuerade beställningar via Libris fjärrlån	2002	2007
ILS Malmö	18 701	12 569
ILS Stockholm/Regionbibliotek Stockholm	41 361	29 684
ILS Umeå	14 913	12 131
Internationella bibliotekets lånecentral	4 398	6 670
Totalt	79 373	61 054

Med undantag för Internationella bibliotekets ökade fjärrlåneverksamhet, uppvisar övriga tre informations- och lånecentraler en nedåtgående trend. Vad gäller Internationella bibliotekets förhållandevis låga andel enstaka fjärrlån, bör den uppgiften kompletteras med den nationella depositionshanteringen. Det är en verksamhet vars funktion kan liknas vid fjärrlån, d.v.s. att biblioteket erbjuder informationsresurser till enskilda bibliotek som av olika anledningar inte själva köper in ett material. Depositionsverksamheten har dock minskat i volym från 89 511 (2002) till 75 944 (2007).

Förslag till frågeställningar utifrån behov och volymer

- *Undersök vilken fjärrlåneservice slutanvändarna har behov av idag. Verksamheten behöver i högre grad utformas utifrån slutanvändarnas behov och förväntningar. Vilka behov uttrycks? Finns andra, mindre uttalade behov? Vilka hinder finns idag att erbjuda den service som efterfrågas? Hur ska framtida behov mötas, t.ex. slutanvändarnas behov av material på andra språk?*
- *Undersök vilka behov som resulterar i fjärrlån. Vilka informationsbehov förmedlas till det lokala biblioteket och vilka hinder finns lokalt för att motsvara dessa behov? Vilka hinder finns för att mer information blir tillgänglig direkt för slutanvändaren?*
- *Utred alternativ till fjärrlån, som kan tillgodose särskilda grupperns behov av information. Hög efterfrågan på ett bestämt material eller innehåll kanske behöver en annan lösning än just fjärrlån? Behovet av kurslitteratur är omfattande bland studenter på olika utbildningsnivåer och över hela landet. Hanteringen av den stora mängden papperskopior behöver åtgärdas. Finns andra resurser med särskilt hög efterfrågan? Är fjärrlån den optimala lösningen?*
- *Utred konsekvenserna av elektroniskt publicerat material som en viktig parameter i det framtida informationsutbytet mellan människor och bibliotek. Vilka hinder och möjligheter finns med elektronisk publicering och leverans utifrån slutanvändarens perspektiv? Vilka konsekvenser får det för bibliotekens samarbeten? Vad kan biblioteken lösa internt om man ser till teknik, kostnader, upphovsrättsliga frågor?*
- *Utred möjligheten till fler avtal med rätt att förmedla elektroniskt material till slutanvändaren. Fler informationsresurser behöver göras tillgängliga utan restriktioner. Det finns också behov av att öka tillgången till elektroniska dokument inom fler ämnesområden. Hur säkras slutanvändarens behov av elektronisk informationsförsörjning? Vilken konsekvens får olika avtal för olika bibliotek för den enskilde slutanvändaren? Hur kan bibliotekens manuella hantering av elektroniskt material bli mindre? Vad kan slutanvändaren själv göra?*

6. Finansiering och kostnader

Finansiering

Pengar är en drivkraft i bibliotekens fjärrlånesamarbete och staten bidrar med ekonomiskt stöd på olika sätt. Det finns ett system för forskningsbibliotek och ett annat för insatser riktade till kommunbibliotekens användare. Forskningsbiblioteken får ersättning för nettolån och länsbiblioteken får visst statligt stöd för inköp inom ramen för den kompletterande medieförsörjningen. Staten finansierar även de fyra informations- och lånecentralerna, bl.a. medieinköp som komplement till fjärrlån. Om man ser till kostnader för nettolån och kompletterande medieinköp uppgår det statliga stödet till ca 15-20 miljoner kronor årligen. Det totala statliga stödet för fjärrlåneverksamheten är mer omfattande än så och rymmer kostnader för personal, transporter och lokaler. Det är angeläget att undersöka hela kostandsbilden för det nuvarande stödet, för att därefter kunna föreslå förändringar som optimerar utfallet utifrån slutanvändarnas behov.

Enligt ett förslag²⁸ från regeringen 1995 fördelar Kungl. biblioteket årligen ca 10 miljoner kronor mellan forskningsbiblioteken, som en subvention för expeditjonskostnader i samband med fjärrlån, enligt principen om nettolån. Beslutet 1995 var en reaktion mot ett förslag att biblioteken skulle ta ut avgifter av varandra, men också en reaktion mot det förändrade budgetsystemet inom högskolan, där lärosätet skulle finansiera biblioteket inom ramen för det egna anslaget. Det är endast samverkansbiblioteken som får del av ersättningen för nettolån och ersättningsnivån har haft samma nivå de senaste åren, trots att forskningsbibliotekens fjärrlån minskat. Lån direkt till slutanvändare hanteras i statistiken som fjärrlån till bibliotek och är därmed en viktig parameter för nettolånersättningen.

Kulturrådet ansvarar för finansieringen av lånecentralerna och delvis för finansieringen av länsbibliotekens uppdrag inom ramen för den kompletterande medieförsörjningen. Fördelningsprincipen för det regionala anslaget är att huvudmannen (landsting eller regionförbund) ska bidra med motsvarande minst föregående års nivå, för ett oförändrat statsbidrag. Som tidigare nämnts pågår en omarbetning av länsbibliotekens uppdrag och det är idag oklart hur det påverkar det framtida stödet till den regionala medieförsörjningen. Det utgår ingen särskild ersättning till folkbibliotek, skolbibliotek eller sjukhusbibliotek.

Alla offentligt finansierade bibliotek tillhör en moderorganisation. Den kan finnas på nationell, regional eller lokal nivå i form av ett lärosäte, ett landsting, en kommun eller en myndighet. Vissa biblioteksverksamheter har flera huvudmän. Biblioteken har lokala uppdrag inom ramen för sin moderorganisation att tillhandahålla medier och information för verksamhetens målgrupp. Uppdraget ska utföras inom ramen för det anslag moderorganisationen tilldelat biblioteket. Utifrån det perspektivet är premisserna för biblioteksverksamheterna desamma, oavsett vem huvudmannen är. För många bibliotek är fjärrlånen en parameter som gör det möjligt att uppfylla sitt lokala uppdraget.

Därför är det nödvändigt att utreda nya sätt att stimulera och ge stöd för slutanvändarnas informationsbehov, oavsett bibliotekstyp eller huvudman. Kulturutredningen har noterat ett ökat samband mellan bibliotek och lärande, där olika bibliotek är viktiga för att tillgodose studerandes behov av information, men där också samarbetet med utbildningsinstitutionerna är en viktig del i ett framtida utvecklingsarbete.

²⁸ Prop. 1994/95:100. Förslag till statsbudget för budgetåret 1995/96, bilaga 9, s 272f.

Ser man enbart till hur det statliga stödet för fjärrlåneverksamheten är utformat finns skäl att utreda en omprövning av det nuvarande systemet och skapa ett annat som i högre grad stimulerar verksamheten utifrån slutanvändarnas behov. Tidigare har nämnts obalansen mellan behov av och tillgång till kurslitteratur, där studenter löser sitt informationsbehov genom att använda olika bibliotek. Det är intressant att utreda hur det ekonomiska stödet i högre grad kan utvecklas till incitament för lokala insatser? Även utbildningsinstitutionernas ansvar bör uppmärksammas. Är det t.ex. möjligt att utforma en kurslitteraturpeng som följer med den enskilda studenten? Finns det andra delar av fjärrlåneverksamheten med samma problematik, d.v.s. hög efterfrågan på särskilt material som genererar en hög andel fjärrlån?

Kostnader

Nettolånersättningen ska bidra till det utlånande bibliotekets expeditjonskostnader. Bibliotek med en generös inställning till fjärrutlån och med ett mindre behov av att själva låna in via fjärrlån, kan få tillgång till väsentligt ekonomiskt stöd. På vissa bibliotek finansierar ersättningen lokala tjänster. Utifrån ett slutanvändarperspektiv bör personalresurserna gagna det enskilda bibliotekets användare. En utredning bör dock se över i vilken grad det lokala stödet gagnar slutanvändarnas informationsbehov utifrån ett övergripande perspektiv.

En utökad fjärrlåneservice, riktad direkt till slutanvändaren, kan få ökade kostnader i form av transporter av fysiskt material, framför allt böcker. Därför behöver portokostnader och andra transportkostnader ses över. En viktig fråga är vem som ska stå för olika kostnader. Ska de debiteras enskilda bibliotek eller slutanvändaren eller finns andra sätt att hantera kostnader, t.ex. genom särskilda avtal med distributionsleverantörer.

En kostnad som också bör uppmärksammas är de lokala bibliotekens interna fjärrlånearbete, där resurser som medarbetarnas tid behöver synliggöras i högre grad. Även det interna arbetet kan ha behov av effektivisering och rationalisering, t.ex. genom att automatisera rutiner och därmed föra över arbetsuppgifter till fjärrlånesystemet och den enskilda slutanvändaren. Tidigare har nämnts den omfattande hanteringen av papperskopior av elektroniska dokument. Här finns ett stort behov av att rationalisera bibliotekens arbete med utskrifter, mm.

Förslag till frågeställningar utifrån nuvarande finansieringssystem

- *Utred omfattningen av det nuvarande statliga stödet till den nationella fjärrlåneverksamheten. Vilken är den totala kostnaden? Vad omfattar dessa kostnader?*
- *Utred hur statens stöd till det nationella medie- och informationsutbytet kan optimeras, utifrån slutanvändarens perspektiv. Hur ska staten hantera den drivkraft som pengar utgör och vad är viktigt att stimulera, utifrån slutanvändarens informationsbehov? Insatser på lokala bibliotek eller övergripande insatser som främjar många slutanvändare, t.ex. transporter, licensupphandlingar, mm?*
- *Utred behovet av ett ersättningssystem, lokalt riktat till enskilda bibliotek. Behövs det? Hur gagnar ersättningssystemet slutanvändarens behov? Vilka bibliotek ska inkluderas i systemet? Vad vill staten stimulera med stöd direkt till enskilda bibliotek? Hur ska ett ersättningssystem förhålla sig till en utveckling där slutanvändaren själv söker upp och beställer information?*

- *Uppmärksamma kostnader och möjligheter till kostnadsvinster för det enskilda bibliotekets fjärrlåneverksamhet. Vilka manuella rutiner kan överföras till fjärrlånesystemet eller till slutanvändaren? Vilka andra möjligheter finns att effektivisera det lokala bibliotekets enskilda kostnader för sitt fjärrlånearbete?*
- *Utred sambandet mellan ersättningssystemet och statistiken för fjärrlån, utifrån slutanvändarperspektivet. Det är viktigt att ekonomiska incitament utformas utifrån slutanvändarnas behov och beteenden. Vilka konsekvenser får ett ersättningssystem till lokala bibliotek när slutanvändarna själv väljer vilket bibliotek de vill använda? Var går då gränsen mellan fjärrlån och lån till enskild?*
- *Utred alternativa finansieringssystem för resurser med hög efterfrågan och som därmed genererar en hög andel fjärrlån. Ska enstaka insatser stimuleras eller är det möjligt att finna övergripande lösningar där fler slutanvändare får del av en investering?*
- *Utred ansvaret för porto- och transportkostnader utifrån slutanvändarperspektivet. Vem ska debiteras vilka kostnader? Kan biblioteken erbjuda plustjänster med en extra kostnad för den enskilde? Ska allt vara gratis? Vilka möjligheter finns att via avtal med distributörer sänka kostnaderna?*

7. Teknisk infrastruktur

Det finns ett stort antal samsökningsfunktioner tillgängliga via webben för den enskilde. Som tidigare nämnts pågår ett omfattande utvecklingsarbete på regional och nationell nivå för att hitta lösningar för gemensamma och därmed färre tekniska plattformar. En fortsatt utveckling i den riktningen är viktig att stimulera, men gärna utifrån målet om en nationell webbplats för informationssökning. Dagens många sökingångar, med olika funktionaliteter är opraktiskt för den enskilda användaren.

Syftet med färre, men innehållsrika plattformar är att synliggöra fler av bibliotekens tjänster, och därigenom förenkla sökprocessen för slutanvändaren. För den enskilde betyder möjligheten till samsökning att hon kan söka och belägga material utifrån en stor mängd information. Utifrån ett användarperspektiv är det logiskt att vilja ta nästa steg, d.v.s. rikta sin beställning och välja leveransalternativ: till sitt lokala bibliotek, hem i datorn eller den fysiska brevlådan, till närmaste utlämningsställe på orten.

En nationell informationsplattform erbjuder många möjligheter även för bibliotek och det gäller att ta hand om behoven som de nya sökmöjligheterna skapar. Det förutsätter i sin tur en tillåtande inställning till funktionaliteter utifrån slutanvändarens perspektiv. Biblioteken behöver även se över gemensamma och enskilda regler, eftersom exponeringen av bibliotekens samlingar är en direkt exponering av hela bibliotekssystemets principer och värderingar. Direktkommunikation med enskilda förutsätter tydliga, begripliga och, utifrån ett användarperspektiv, väl motiverade policys och regler för hantering av lån mellan bibliotek och direkt till den enskilde.

En nationell informationsplattform kräver ett utredande arbete på många nivåer. Redan idag är det tekniskt möjligt att sammanlänka olika system. Det som behöver utredas vidare är utformningen av en nationell katalog för både folkbibliotek och forskningsbibliotek. Libris fjärrlån har utvecklats till ett gemensamt nationellt system för bibliotekens fjärrlån. Det kan därför vara lämpligt att undersöka möjligheten att sammankoppla Libris fjärrlån med nationella och regionala plattformar.

Redan idag finns funktionen *låntagarbeställningar* i Libris. Det är en tjänst som erbjuder enskilda användare en möjlighet att själva registrera fjärrlånebeställningar i systemet. För att använda tjänsten krävs att personen är registrerad som användare på ett lokalt bibliotek och att detta bibliotek godkänner möjligheten att själv ta emot låntagarbeställningar. Tjänsten erbjuds av ca 50 enskilda bibliotek, från ca 30 olika folk- och forskningsbiblioteksorganisationer.

SAGA-biblioteket är ett systemstöd för lokal handläggning av dokumentbeställningar, främst fjärrlån. Idag ingår ca 60 bibliotek från 11 olika biblioteksorganisationer. När ett SAGA-bibliotek registrerar en beställning i Libris förs den per automatik över till SAGA-systemet. SAGA erbjuder mervärden i form av kommunikation med lokala ekonomisystem, beställningsformulär för slutanvändare och möjlighet att följa beställningar genom hela processen samt meddela slutanvändare via e-post. Det är angeläget att undersöka vilka mervärden som kan vara attraktiva även i en nationell plattform.

Ett annat område som behöver utvecklas är möjligheten till *unmediated requesting*, automatiserade fjärrlån, där användaren belägger material och riktar beställningar enligt egna önskemål, utifrån förvalda alternativ i systemet. Med automatisk kontroll av remisskedjor kan beställningen gå till det första biblioteket som har boken tillgänglig och till utlån. Det är ett

system som redan utvecklats och sedan flera år används i bl.a. Danmark och det finns goda möjligheter att ta del av erfarenheter därifrån. Bibliotekens interna arbete gynnas av en ökad automatisering. Ju fler rutinbaserade åtgärder som hanteras automatiskt, desto mer tid för bibliotekens medarbetare att ägna sig åt mer kvalificerade uppgifter.

En viktig parameter i ett framtida virtuellt fullservicebibliotek är en funktion som kan belägga den enskilda slutanvändaren i fjärrlånesystemet, utan manuell kontroll. I det sammanhanget är det också lämpligt att undersöka befintliga alternativ för identifikation av enskilda för olika nättjänster. Det kan vara protokoll för datakommunikation eller principer för e-legitimation. Dessutom behöver en rad policy- och ansvarsfrågor lösas. Vilket bibliotek ska ta ansvar för vilka användare i ett gemensamt virtuellt bibliotek?

Förslag till frågeställningar utifrån den tekniska infrastrukturen

- *Utred möjligheten att utveckla en nationell teknisk plattform för informationssökning, som kan kopplas till Libris fjärrlån.* Frågans komplexitet kräver noggrann genomgång av möjligheter och svårigheter med interaktiv datakommunikation i den utsträckning en nationell biblioteksportal kan komma att omfatta. Ta tillvara erfarenheterna av mervärden i SAGA-biblioteket och undersök vilka behov som kan vara aktuella i en nationell informationsplattform.
- *Utred förutsättningarna för slutanvändarens egna aktiviteter inom ramen för en nationell biblioteksplattform.* Ett virtuellt fullservicebibliotek på slutanvändarens villkor förutsätter att fler aktiviteter i det virtuella rummet överläts till den enskilde. Därför är det angeläget att utveckla automatiserade lösningar för olika moment i informationsförsörjningsprocessen, utifrån principen *unmediated requesting*. Rationaliseringar i form av ett bättre utnyttjande av teknikens möjligheter påverkar inte slutanvändaren, men är en möjlighet att effektivisera bibliotekens interna fjärrlånehantering.
- *Utred olika alternativ för kontroll av enskilda slutanvändare.* Det behöver finnas ett kontrollsystem för att belägga slutanvändarna. Det är nödvändigt för att motverka missbruk av de gemensamma informationsresurserna. Även här är det viktigt att se över automatiserade system för kontroll och ta del av erfarenheten från andra aktörer, för att underlätta och effektivisera bibliotekens fjärrlånehantering.
- *Utredningen bör uppmärksamma sambandet mellan teknik och tillämpning av teknik.* En förutsättning för att utnyttja tekniken är att det finns en tillåtande attityd till dess möjligheter på de enskilda biblioteken. Inställningen till vad som ska vara möjligt för slutanvändaren påverkar tillämpningen av gemensamma överenskommelser och riktlinjer mellan bibliotek och mellan bibliotek och slutanvändare. Här handlar det om att anpassa policys och riktlinjer till teknik och behov, inte tvärtom.
- *Utred bibliotekens gemensamma och enskilda ansvar för självständigt agerande slutanvändare i ett nationellt, virtuellt bibliotek.* Var går vilka gränser för ansvar?

8. Transporter

Även om elektronisk dokumentleverans med sannolikhet kommer att växa i omfattning framöver, kvarstår behovet av att förmedla fysiska medier mellan bibliotek och till slutanvändare. Även om det i nuläget inte finns någon stor efterfrågan på hemleverans av medier, betyder inte det att tjänsten är ointressant för enskilda slutanvändare.

En upphandling av en nationell transporttjänst för samverkansbiblioteken har nyligen genomförts. Förutom transporter omfattar avtalet rangering och packning av medier. Intresset för tjänsten har varit stor från bibliotek utanför samverksgruppen och det finns anledning att undersöka möjligheten till tilläggsavtal för andra bibliotek. En gemensam transporttjänst är en viktig komponent i den nationella fjärrlåneverksamheten.

Redan 2005 tog folk- och länsbiblioteken initiativ till en upphandling av en nationell transporttjänst. Underlaget som togs fram omfattade kostnader och volymen av försändelser. Av olika anledningar kom upphandlingen inte att genomföras, men behovet kvarstår.

Transportkostnaderna är delvis en del av det statliga stödet till fjärrlåneverksamheten. Målet bör vara att stödet ska stimulera slutanvändarens tillgång till bibliotekens resurser. Samtidigt påverkas miljön av bibliotekens recycling av medier och transportfrågan behöver hanteras utifrån kunskaper om klimatpåverkan och krav på att minska utsläpp.

Ett medie under transport är otillgängligt och det finns anledning att undersöka följderna av en utökad leveransservice till slutanvändare i förhållande till mediernas grad av tillgänglighet. Ett alternativ är att frekvent efterfrågat material inte per automatik återsänds till det utlående biblioteket, utan görs tillgängligt via tillfällig placering på det bibliotek där det återlämnades. Det kan bidra till färre transporter, men väcker frågor som rör ägandeskapet för enskilda medier, administration i form av kravhantering mm?

Förslag till frågeställningar utifrån transporter

- *Undersök möjligheterna att utöka antalet medverkande bibliotek i avtalet för de nationella transporterna samt utred kostnaderna för detta.* Det nationella fjärrlånearbetet förutsätter att medier kan transporteras mellan bibliotek i hela landet. Därför är det angeläget att undersöka möjligheten för fler bibliotek att ingå i det nyligen tecknade nationella transportavtalet. Underlag för folk- och länsbibliotek finns sedan tidigare. Det kan finnas behov av att ta fram ett kompletterande underlag för övriga bibliotek.
- *Utred miljökonsekvenserna av utökade transporter.* Ett intensifierat fjärrlånesamarbete kan leda till fler fysiska transporter. Vilka konsekvenser får det utifrån hänsyn till miljön? I vilken grad är det acceptabelt att uppmuntra och utöka sådana effekter? Hur skulle ett system med en lägre miljöpåverkan se ut?
- *Utred alternativ som kan öka åtkomsten av bibliotekens fysiska material och samtidigt minska transporterna.* Medier under transport är inte tillgängliga för slutanvändaren. Det lyfter behovet av att utveckla ett förmedlingssystem som både främjar slutanvändarnas behov och fjärrlån och som möjliggör en hög grad av tillgängliga medier.

9. Statistik

Kulturrådet är statistikansvarig myndighet för den svenska biblioteksstatistiken och sköter statistiken för folkbibliotek, skolbibliotek, sjukhusbibliotek, Svenska sjömansbiblioteket samt Tal- och punktskriftsbiblioteket. Ansvaret för forskningsbibliotekens statistik är delegerat till Kungl. biblioteket, där avdelningen för nationell samordning ansvarar för utförandet.

Det finns flera brister i den svenska biblioteksstatistiken när det gäller fjärrlåneverksamheten. Det saknas en gemensam statistik för den verksamheten på nationell nivå och det saknas helt redovisningar av länsbibliotekens och informations- och lånecentralernas medverkan i det nationella fjärrlånearbetet. Andelen manuella beställningar behöver också blir synligare i statistiken. Det är angeläget att sammanställa statistik från samtliga fjärrlåneaktörer, för att kunna följa upp, utvärdera och vidareutveckla verksamheten utifrån ett helhetsperspektiv

I statistiken för forskningsbiblioteken tänjer man på fjärrlånebegreppet. Det har vidgats från att omfatta lån mellan bibliotek med olika huvudmän, till att även gälla mottagare som företag, institutioner och privatpersoner. De olika mottagarkategorierna särskiljs inte i redovisningen, vilket försvårar uppföljningen. Tolkningen av fjärrlånebegreppet väcker också frågan om var gränsen mellan lån och fjärrlån går, i synnerhet då det gäller privatpersoner, d.v.s. slutanvändaren.

Ytterligare en komplikation är att ersättningssystemet till forskningsbiblioteken helt är kopplat till redovisningen av antalet fjärrlån, där en högre andel nettolån genererar högre ersättning till det enskilda biblioteket. Det är bra om statistik kan vara en drivkraft som stimulerar bibliotekens medverkan i det nationella informationsutbytet, men det är viktigt att se över sambandet mellan tolkningen av fjärrlånebegreppet och utformningen av statistiken.

Ansvaret för sammanställning och uppföljning av statistiken behöver också utredas. I det sammanhanget bör utformning av instruktioner och definitioner vara en central del av förbättringsarbetet.

Kungl. bibliotekets expertgrupp för statistik bör involveras i arbetet. För att säkerställa ett nationellt och biblioteksöverskridande perspektiv på frågorna behöver representanter från samtliga bibliotekstyper medverka.

Förslag till frågeställningar utifrån statistiken

- *Utred statistikansvaret för en nationell fjärrlåneverksamhet. Hur ska statistikansvaret samordnas på nationell nivå och vilken syfte ska statistiken ha?*
- *Utred möjligheten att utveckla en nationell fjärrlånestatistik där samtliga aktörers insatser redovisas i en gemensam sammanställning. En gemensam nationell fjärrlånestatistik är ett viktigt instrument för uppföljning på övergripande nivå och ett stöd för strategiska förändringar utifrån ett nationellt perspektiv.*
- *Utred möjligheten att skapa en tydlig definition av fjärrlånebegreppet, som tillämpas av samtliga fjärrlåneaktörer på ett enhetligt sätt. Det är nödvändigt att formulera en definition som möjliggör fjärrlån till enskilda, inte begränsar den. En tydlig begreppsdefinition ger också förutsättningar för att följa upp verksamheten på ett adekvat sätt. Det måste vara möjligt att urskilja förändringar i både slutanvändarnas*

och bibliotekens aktiviteter. Instruktionerna behöver bli tydligare och enhetliga för samtliga medverkande bibliotek.

- *Utred möjligheten att frikoppla statistiken från det statliga finansieringsstödet. Den finns anledning att utreda sambandet mellan lån och ersättning och andra faktorer som kan påverka statistikens utformning? Finns andra sätt att stimulera bibliotekens medverkan i fjärlånearbetet?*
- *Involvera Kungl. bibliotekets expertgrupp för statistik för hjälp att ta fram användbar statistik. Komplettera gruppens sammansättning med representanter från fler kategorier av bibliotek.*

10. Internationella utblickar

Fjärrlåneverksamhet är bibliotekssamarbete på internationell nivå. Därför är det viktigt att hantera förstudien utifrån ett globalt perspektiv. Rubriken för 2008 års nordiska fjärrlånekonferens var *From Discovery to Delivery – Building a Resource Sharing Service for the Future* och det genomgående temat var behovet av att i högre grad låta slutanvändarperspektivet genomsyra utvecklingen av fjärrlåneverksamheten med betoning på

- utökade samarbeten mellan olika bibliotek och bibliotekssystem, för att göra fler informationsresurser tillgängliga för fler slutanvändare (Rethinking Resource Sharing).
- tekniska plattformar där slutanvändaren, via automatiserade rutiner, själv kan utföra fler av momenten i fjärrlåneprocessen (Unmediated Requesting).
- fler alternativ för leverans av beställningar utifrån slutanvändarens behov och förväntningar (Delivering the goods eller The "getting" thing).

Det finns skillnader i utvecklingstrenden för fjärrlån mellan olika länder. De svenska fjärrlånen har minskat under 2000-talet, medan de ökat i andra länder, t.ex. i USA (Washington) där samlingarna gjorts tillgängliga i WorldCat och i Danmark (Herning) där fjärrlåneprocessen automatiserat. I båda fallen är det främst fjärrutlånen som ökat. Det finns anledning att undersöka vilka faktorer som påverkar olika utvecklingskurvor för fjärrlåneverksamheten och i vilken mån svenska kurvor skiljer sig från andra nationers.

Danmark

Enligt den danska bibliotekslagen ska alla statliga eller statligt finansierade bibliotek samt centralbibliotek och folkbiblioteken medverka i det nationella fjärrlånearbetet. *Styrelsen for Bibliotek og Medier* har tillsatt ett nationellt Biblioteksråd för övergripande, nationella biblioteksfrågor, vars insatser behöver koordineras, t.ex. fjärrlån. I rådet ingår representanter för folk- forskningsbibliotek, specialbibliotek och Danmarks biblioteksforening. Rådet träffas ett par gånger per år. Det finns även ett nätverk för fjärrlånefrågor inom Danmarks forskningsbiblioteksforening.

Fjärrlån är gratis för den enskilde, men enligt bibliotekslagen kan enstaka forskningsbibliotek ta ut en kostnad av låntagare som inte tillhör moderorganisationen. Bibliotekslagen medger också folkbiblioteken att ta ut en kostnad av varandra för fjärrlån, dock ej för lån från centralbiblioteken.²⁹ De statligt finansierade biblioteken får däremot inte ta ut ersättning av varandra eller av användarna, utan fjärrlåneverksamheten betraktas som en del av bibliotekens grundläggande uppdrag. Därför utgår heller inte någon särskild ersättning för insatser t.ex. utifrån volym.³⁰

Rekommendationer och principer för fjärrlån är beskrivna i ett 16-sidigt dokument som omfattar samtliga bibliotek. Dokumentet är beslutat i Biblioteksrådet, efter att först ha behandlats av biblioteken via en remissomgång.³¹

Fjärrlånestatistiken redovisas årligen i den nationella biblioteksstatistiken, som är gemensam för alla bibliotek, utom skolbiblioteken. Fjärrlån mellan bibliotek redovisas som

²⁹<http://www.bs.dk/content.aspx?itemguid=%7B00F0018D-D6F3-437D-BAB2-F43C06D3F4C2%7D>

³⁰ Poul Erlandsen, Danmarks pedagogiska bibliotek, 081103

³¹ Ibid.

interurbanutlån och fjärrlån till slutanvändare som interurbaninlån. I statistiken särskiljs inte fysisk och elektronisk dokumentleverans till slutanvändaren.³²

Det finns olika servicenivåer för leverans till slutanvändare. De forskningsbibliotek som medverkar i projektet "Böcker till dörren" levererar materialet hem till användaren. Andra bibliotek levererar utifrån sin lokala policy. I stora drag är allt material tillåtet att fjärrlåna. Restriktioner kan finnas för DVD och elektroniskt material, det sistnämnda p.g.a. licensavtal.

Bibliotek.dk upplevs som en succé och tillsammans med de nationella bibliotekstransporterna har alla medborgare tillgång till det mesta materialet på de danska biblioteken. Gratis leverans av skannade tidskriftsartiklar från Statsbiblioteket direkt till slutanvändarna har nyligen startat. Det som behöver utvecklas vidare är de internationella fjärrlånen och målsättningen är att integrera bibliotek.dk i WorldCat. Den svåraste frågan inför framtiden är att finna upphovsrättsliga lösningar av elektronisk leverans direkt till slutanvändaren.

Finland

Den finska fjärrlåneverksamheten är starkt präglad av de möjligheter den nationella bibliotekskatalogen erbjuder. I nuvarande system upplevs fjärrlånefunktioner som mycket bristfälliga och alla bibliotek tillämpar heller inte de möjligheter som finns, t.ex. att användarna själva väljer vad de vill låna och från vilket bibliotek.³³ I början av 2009 implementeras ett nytt system (Linnea2) för forskningsbiblioteken, vilket ses som början till en nationell gemensam bibliotekskatalog. Från 2010 och framåt ska successivt övriga bibliotek integreras.³⁴ För slutanvändaren medför det nya systemet en möjlighet att själv styra och registrera sina beställningar.

Alla bibliotek medverkar dock i det praktiska fjärrlånesamarbetet, utifrån principen om fria fjärrlån. Det finns inte något nationellt, samordnade forum för fjärrlåneverksamheten. Inom Finlands forskningsbiblioteksförening finns en grupp som arrangerar möten och konferenser på temat fjärrlån.³⁵

I Finland finns ett nationellt Depåbibliotek, vars uppgift är att ta emot och bevara mindre efterfrågat material från såväl folkbibliotek som forskningsbibliotek och andra bibliotek. Biblioteket finansieras av Undervisningsministeriet och beståndet är tillgängligt gratis för samtliga bibliotek. Annars är det vanligt att det utlånande biblioteket tar ut en viss kostnad från det beställande biblioteket. Däremot utgår ingen särskild ersättning till biblioteken och slutanvändaren får själv betala för sitt fjärrlån om inte det inlånande biblioteket väljer att ta på sig kostnaden.³⁶

Elektronisk dokumentleverans är tillåten mellan bibliotek, men inte till slutanvändaren. Fysiskt material kan man få hemsänt, men det vanligaste är att det levereras till det bibliotek användaren önskar. Biblioteken bestämmer på lokal nivå vad de vill förmedla via fjärrlån eller inte.

Ett par behov inför framtiden är att införskaffa teknik och mjukvara som i högre grad tillåter ett samutnyttjande av bibliotekens resurser och att utveckla policys och riktlinjer som tar

³² <http://www.bs.dk/content.aspx?itemguid={147B66B6-DB25-40EE-90C1-2E46E753BCE9}>

³³ Pentti Vattulainen, Depåbiblioteket, Finland, 081111

³⁴ Annu Jauhainen, Finlands nationalbibliotek, 081007

³⁵ Pentti Vattulainen, Depåbiblioteket, Finland, 081111

³⁶ Ibid

tillvara teknikens möjligheter. Ytterligare en fråga inför framtiden är att utreda kostnader och avgifter för fjärrlåneverksamheten.³⁷

Norge

I Norge befinner sig fjärrlåneverksamheten i ett förändringsskede, där nyckelorden är samsökning, användarstyrda tjänster och nationella transporter. Dessutom avvaktar de norska biblioteksaktörerna en proposition (storingsmelding) från stortinget om bibliotekens roll i det norska samhället, som beräknas presenteras kring årsskiftet 2008/2009.³⁸ Det betyder med stor sannolikhet att hela verksamheten kan komma att förändras inom en inte alltför avlägsen framtid.

Alla bibliotek medverkar i fjärrlånearbetet, men Nationalbiblioteket har ett särskilt ansvar utifrån sitt depåbibliotek. Det finns inget formellt nationellt forum för fjärrlånefrågor idag. Det forum som finns är Norsk Biblioteksforenings specialgrupp för referens- och fjärrlånearbete, där ett flertal typer av bibliotek är representerade.

Det utgår ingen ersättning till biblioteken, utan verksamheten hanteras inom den ordinarie budgeten. Undantaget är Deichmanske biblioteket i Oslo, som får en årlig ersättning för sin fjärrlånecentral. Nationalbiblioteket får däremot inget särskilt bidrag för sitt depåbibliotek. För slutanvändarna på forskningsbibliotek utgår en kostnad om 60 NOK för lån av kopior, medan originaldokument kan lånas kostnadsfritt.³⁹

ABM-utvikling - senter for arkiv, bibliotek og museum ansvarar för policyn och utarbetar rekommendationerna i samarbete med biblioteken. De senaste utarbetades 1999 och reviderades 2002. Riktlinjerna omfattar samtliga bibliotek. ABM-utvikling ansvarar också för att samla in statistik från samtliga bibliotek, men för övrigt finns ingen uppföljning av verksamheten. I statistiken görs inte skillnad på fjärrlån till bibliotek eller till slutanvändare.

Det pågår ett nationellt utvecklingsprojekt⁴⁰ i samarbete mellan Nationalbiblioteket och ABM-utvikling där målet är att utveckla en gemensam nationell biblioteksplattform med funktioner liknande de som finns i Danmarks bibliotek.dk. Folkbibliotek som har Biblioofil som systemleverantör, kan erbjuda tjänsten Norgeslån.⁴¹ Det är en slutanvändarstyrd tjänst där låntagarna själva beställer lån från valfritt (Biblioofil-)bibliotek till valfritt (Biblioofil-)bibliotek. För att få tillgång till tjänsten behöver man även ha det nationella lånekortet.

Det viktigaste utvecklingsområdet är den nationella biblioteksplattformen, som även ska omfatta en fjärrlånefunktion där slutanvändaren själv beställer material till det bibliotek hon önskar. Det pågår även diskussioner om slutanvändarens möjligheter att få materialet hemsänt till sig. Som en följd av en nationell biblioteksportal kommer riktlinjerna för fjärrlånen att omarbetas, för att tydligare precisera vad lånerätten ska omfatta.

Ett annat viktigt utvecklingsområde är att finna logistiska lösningar för transporter knutna till användarorienterade tjänster. Hur ska man säkra att samtliga invånare får tillgång till likvärdiga tjänster? Hur skall kostnaderna hanteras och hur ska biblioteken hantera den ökade mängd beställt material som de slutanvändarstyrda tjänsterna kommer att generera?⁴²

³⁷ Pentti Vattulainen, Depåbiblioteket, Finland, 081111

³⁸ Nina Karström, ABM-utvikling, Norge, 081104

³⁹ Ibid.

⁴⁰ <http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/norsk-digitalt-bibliotek/felles-sok-er-blitt-biblioteksok-og-fase-1-er-gjennomfort.html>

⁴¹ Se t.ex. <http://www.lier.kommune.no/templates/Page.aspx?id=2168>

⁴² Nina Karström, ABM-utvikling, Norge, 081104

Storbritannien

Det finns tre nationella forum för fjärrlånefrågor. Ett inom ramen för *Council for National and Regional Library Systems (CONARLS)*, där beslut om gemensamma biblioteksdatasystem fattas. Det kan röra sig om både tekniska och ekonomiska frågor. Ett annat forum är *The Combined Regions (TCR)*, en sammanslutning av olika bibliotek som i samverkan med OCLC driver utvecklingen av en första biblioteksgemensam nationell katalog – UnityUK. Som ett tredje forum finns *Forum for Interlending (FIL)*. Det är ett diskussionsforum för fjärrlåneverksamhet där olika typer av bibliotek medverkar. I april 2009 slås CONARLS samman med TCR. Syftet är att skapa en struktur för den nationella fjärrlåneverksamheten. Idag fattas de strategiska besluten i TCR och de operativa i CONARLS. Organisationerna har vardera ett till två möten vardera per år.

Det finns nationella riktlinjer för fjärrlåneverksamheten som omfattar samtliga bibliotek. Besluten fattas av British Library i samråd med övriga intressenter. Fr.o.m. nästa år, då CONARLS förts till TCR, blir TCR den nationella avdelningen för fjärrlåneverksamhet.⁴³

Det finns ingen enhetlig policy för avgifter för slutanvändaren. Vissa bibliotek ser tjänsten som en del av den allmänna servicen och tar inte ut någon avgift. Andra tar ut en avgift för att täcka kostnaden det utlånande biblioteket, eftersom fjärrlån mellan bibliotek i olika regioner genererar en kostnad för det inlånande biblioteket. Vissa regioner har ett ersättningssystem till biblioteken liknande den svenska principen för nettolån. Skillnaden är att ersättningen omfattar samtliga bibliotekstyper inom en region.

Fjärrlånestatistiken redovisas inom statistiken för respektive bibliotekskategori. Det finns ingen nationell sammanställning eller uppföljning av resultatet. Alla fjärrlån redovisas som fjärrlån till bibliotek, vilket kan bero på att man inte erbjuder fjärrlån direkt till slutanvändaren i någon större omfattning. Statistiken behöver vidareutvecklas, vilket är möjligt genom sammanslagningen av CONARLS och TCR.⁴⁴

Det pågår ett utvecklingsarbete för leverans direkt till slutanvändaren, som hör ihop med den nya tjänsten Library Loans Online. Idag tillämpas respektive biblioteks egen policy, där slutanvändaren oftast själv kan välja hämtställe inom det lokala bibliotekssystemet.⁴⁵

Den viktigaste frågan inför framtiden är att få till stånd en nationell bibliotekskatalog med ett användarvänligt gränssnitt som tillgängliggör de samlade informationsresurserna för alla. En annan viktig fråga är hur forskningsbiblioteken i högre grad ingår i det nationella fjärrlånesamarbetet. Många forskningsbibliotek står utanför, eftersom man upplever sig vara självförsörjande vad gäller sitt medie- och informationsbehov.⁴⁶

Förslag till frågeställningar utifrån internationella utblickar

- *Undersök skillnaderna i utvecklingen av fjärrlån mellan Sverige och andra länder. Vilka orsaker ligger bakom trenden av neråtgående lån i Sverige, samtidigt som trenden i många andra delar av världen är den motsatta. Hur påverkas tjänsten av bibliotekens policys, tillgänglighet (både fysisk och virtuell), snabbhet i leverans, attityder, mm? Vad gör fjärrlåneverksamheten särskilt attraktiv i andra länder?*

⁴³ Rob Froud, Cultural Service Administration Centre, Somerset, Storbritannien, 081022

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

- *Ta del av praktiska erfarenheten av sharing resource.* Vad händer när biblioteken gör det möjligt för slutanvändare att själv registrera beställningar? Vilka effekter får det för kundnöjdhet, för transporter, för bibliotekens interna arbete, o.s.v.?
- *Undersök goda exempel och hur liknande lösningar skulle kunna tillämpas i den nationella fjärrlåneverksamheten.* Ett exempel är Bibliotek.dk inkl. projektet ”Böcker till dörren.”

11. Sammanfattning

Fjärrlåneverksamheten omfattar en rad enskilda processer som behöver hanteras utifrån sitt gemensamma sammanhang. När förutsättningarna inom ett område förändras, påverkar det även andra delar. Den allmänna teknikutvecklingen är en enskild faktor som starkt driver på behovet av att ompröva och utveckla fjärrlåneverksamheten. Tekniken förändrar individens möjligheter att söka och finna information samtidigt som den möjliggör nya medieformat och nya sätt att distribuera information.

Enskilda medborgare gör i mindre utsträckning skillnad mellan bibliotek, utan låter informationsbehovet avgöra valet av bibliotek. Genom ett mer utvecklat samarbete kan biblioteken erbjuda mer information för fler användare, vilket måste ses som en positiv utveckling för såväl biblioteken som deras användare. Dessutom är såväl uppdrag som ansvar och utförandestruktur under omvandling, vilket kan komma att påverka principerna för den nationella fjärrlåneverksamheten.

Förstudien av den nationella fjärrlåneverksamheten vill därmed ange följande områden som intressanta för en kommande utredning:

- *Uppdrag och ansvar* behöver utredas med hänsyn till förändringar på nationell och regional nivå i form av förslag från kulturutredningen och ansvarskommittén samt utifrån innehållet i en reviderad bibliotekslag.
- *Utförandestrukturen* behöver tydligare anpassas till regionaliseringen av den offentliga sektorn, men också med fokus på medborgarnas ökade rörlighet som skapar behov av fler platsoberoende tjänster. Det medför i sin tur ett behov av att utreda roller och samspel mellan bibliotek och biblioteksfunktioner.
- *Finansiering*, i form av statliga stödinsatser, behöver utredas för att optimeras och komma fler slutanvändare tillgodo. Det är angeläget att utreda incitament som kan stimulera fler bibliotek till engagemang för fler medborgare.
- *Kostnader* för fjärrlåneverksamheten behöver utredas. Både synliga kostnader som transporter, porton och papperskopior, men också kostnaderna för bibliotekens interna manuella fjärrlånearbete.
- *Volymer och innehåll* av högfrekvent material behöver utredas. Finns andra alternativ till fjärrlån? Lösningar som är kostnadseffektiva och som ökar användarnas tillgång till informationsresurserna?
- *Teknisk infrastruktur* finns, men behöver i högre grad tas tillvara för att komma enskilda användare tillgodo.
- Utveckla tjänster utifrån *unmediated requesting* där användaren blir mer självständig och biblioteket slipper omfattande rutinarbete.
- *Transporter* och leveransalternativ av efterfrågat material behöver utredas. Snabb leverans är ett önskemål från slutanvändare som måste beaktas med hänsyn till kostnader och miljöpåverkan.
- *Statistiken* behöver förbättras, för att bli ett verktyg för verksamhetsutveckling. Nationella utvärderingar av informationssamarbetet måste vara möjligt att genomföra.
- *Internationella trender* behöver tas tillvara och närmare undersökas och relateras till det nationella utvecklingsarbetet.
- *Bibliotekens attityder och policys* är avgörande premisser för utfallet av en användarstyrd fjärrlåneverksamhet. Visionen för det nationella fjärrlånesamarbetet bör vara att fler slutanvändare får tillgång till fler biblioteksresurser.

12. Källförteckning

Internetkällor

<http://www.abm-utvikling.no>
<http://www.biblioteksforeningen.org>
<http://www.bibliotekvarmland.se/content?page=23>
<http://www.bs.dk/default.aspx?lang=da>
<http://www.combinedregions.com/>
<http://www.conarls.org/>
<http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>
<http://www.eira.nu>
<http://books.google.com/intl/sv/googlebooks/agreement>
<http://www.hsv.se>
<http://www.ifla.org>
<http://www.ils.se/fjarlan.htm>
<http://www.kb.se>
<http://libris.kb.se>
<http://www.kirjastot.fi/sv-FI/biblioteksbranschen/fjarlan>
<http://www.kulda.se>
<http://www.kultradet.se>
<http://www.lu.se/om-lunds-universitet/internationalisering/oeresundsuniversitetet>
<http://minibliotek.se/default.aspx?id=1721>
<http://www.regeringen.se>
<http://www.riksdagen.se>
<http://saga.kib.ki.se>
<http://www.scb.se>
<http://www.sjukhusbiblioteken.se>
http://www.varastokirjasto.fi/lang_swe

Skriftliga källor och hyperlänkar

Högskoleverket (2002). Kvalitetsutveckling och kvalitetsmodeller för högskolans bibliotek – en förstudie. Göran Gellerstam (Högskoleverkets rapportserie 2002:6R).

Hämtad 2008-09-30 från

<http://www.hsv.se/download/18.539a949110f3d5914ec800082487/0206R.pdf>

Kulturdepartementet (2007). Kulturpolitikens inriktning och arbetsformer. Dir 2007:99

Hämtad 2008-09-30 från <http://www.regeringen.se/sb/d/8770/a/84991>

Kulturrådet (2008). Kulturen i siffror. Folkbiblioteken 2007.

Hämtad 2008-09-30 från

http://www.kulturradet.se/templates/KR_Publications.aspx?id=1238&epslanguage=SV

Kungl. biblioteket. (1990). Avgiftsfrihet. Rapport från en utredning om avgiftsbeläggning av forskningsbibliotekens tjänster. (Rapport nr 17, 1990). Utarbetad av Jakob Harnesk; Kungl. biblioteket.

Kungl. biblioteket (1998). Bibliotekens fjärlån. Utredning av Kerstin Grums och Mattias Karlsson.

Hämtad 2008-06-18 från <http://www.kb.se/bibliotek/utredningar>

Kungl. biblioteket. (2005). Svenska forskningsbibliotek. Treårsrapport 2002-2004. Christina Adrial Jönsson
Hämtad 2008-09-30 från <http://www.kb.se/bibliotek/statistik/flerarsanalyser>

Kungl. Biblioteket och Statistiska centralbyrån (2008). Forskningsbiblioteken 2007. Mediebestånd, låneverksamhet, personal, driftskostnader, mm.
Hämtad 2008-09-30 från <http://www.kb.se/bibliotek/statistik/forskningsbibliotek>

Nilsson, Sven. (1999). En ny ordning? Bibliotekens fjärrlån. Polyvalent.

Prop. 1994/95:100. Förslag till statsbudget för budgetåret 1995/96.

SOU 2003:129. KB - ett nav i kunskapssamhället: Kungl. biblioteket - Sveriges nationalbibliotek: verksamhet och visioner: betänkande av KB-utredningen. Fritzes offentliga publikationer.

SOU 2007:10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Slutbetänkande av Ansvarskommittén. Fritzes offentliga publikationer.

SFS 1993:100. Omtryck SFS 1998:1003. Högskoleförordningen.

SFS 1996:1596. Omtryck SFS 1998:1249. Ändrad t.o.m. SFS 1004:1261. Bibliotekslagen

Statens kulturråd och Kungl. Biblioteket, BIBSAM. Stockholm Statens kulturråd. Bibliotekens fjärrlån: en kartläggning av fjärrlåneförmedlingen vid folk- och forskningsbiblioteken (1998).
Hämtad 2008-06-18 från <http://www.kb.se/bibliotek/utredningar>

Personlig kommunikation

Maria Agdell, Högskolebiblioteket i Jönköping, 081106

Elisabeth Aldstedt, Helsingborgs stadsbibliotek, 081105

Carita Backman, Linköpings universitetsbibliotek, 081106

Peter Bengtsson, Biblioteket, Högskolan Kristianstad, 081030

Stefan Benjaminsson, Göteborgs universitetsbibliotek, 081110

Helle Bratt, Pedagogiska centralen, Malmö stad, 081106

Gunilla Eldebro, Kungliga biblioteket, 081106

Poul Erlandsen, Danmarks pedagogiska bibliotek, 081103

Birgitte Fogh, Göteborgs universitetsbibliotek, 081106

Rob Froud, Cultural Service Administration Centre, Somerset, Storbritannien, 081022

Ylva Gavel, SAGA-systemet, Karolinska Institutet Universitetsbiblioteket, 081106

Gunilla Hakkert, KTHB, 081105

Susanne Hedberg, Lärcentrum, Biblioteket Västerås, 081031

Karin Helin, Almedalsbiblioteket, 081031

Inger Hjelm, Medicinska biblioteket vid Uppsala bibliotek, 081031

Rolf Holm, Länsbibliotek Östergötland, 081011

Lena Holmberg, Bibliotek och läranderesurser, Högskolan i Borås, 081106

Karl Isaksson, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan, 081104

Ingvor Jansson, Regionbibliotek Västra Götaland, 081106

Annu Jauhainen, Finlands nationalbibliotek, 081007

Gunilla Jingborg, Länsbiblioteket Västernorrland, 081104

Birgitta Johansen, Kulturutredningen, 081014

Nina Karlström, ABM-utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, Norge, 081104

Helena Kettner Rudberg, sjukhusbiblioteken i Sörmland, 081110

Gisela Kjellberg, Biblioteket, Högskolan i Kalmar, 081104

Monica Ljung, Högskolan Väst, biblioteket i Trollhättan, 081030

Anna Lundén, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan, 081103

Britt Löfdahl, Regionbibliotek Stockholm, 081106

Monica Moberg, Södersjukhusets bibliotek, Stockholm, 081111

Margaretha Månsson, Malmö stadsbibliotek, 081105

Eva Olsson, Högskolebiblioteket i Skövde, 081103

Edith Orem, Socialstyrelsens bibliotek, 081107

Ulla-Britt Oscarsson, Växjö Universitetsbibliotek, 081106

Birgitta Runnevik, SLU Ultunabiblioteket, 081104

Anna Råbom Holst, Biblioteket, Högskolan i Halmstad, 081106

Agneta Sjögren Löfroth, Luleå Universitetsbibliotek, 081106

Irene Svensson, Biblioteket, Mälardalens högskola, 081105

Pentti Vattulainen, Finlands Depåbibliotek, 081111

Styrgrupp

Mats Hansson, Kulturrådet

Gunilla Herdenberg, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan

Referensgrupp

Elisabet Ahlqvist, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan

Kerstin Assarsson-Rizzi, Vitterhetsakademiens bibliotek, Riksantikvarieämbetet

Madelein Enström, Informations- och lånecentralen Umeå/Sveriges depåbibliotek

Britt-Marie Lindahl, universitetsbiblioteket, Lunds universitet

Kristin Olofsson, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan

Anna Christina Rutqvist, Länsbiblioteket i Värmland

Britt Sagnert, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samverkan